

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
2019-YL-115

**ARAP BAHARI'NIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ
ETKİLERİ: BURSA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA**

HAZIRLAYAN
İsmail ÖZ

TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. İsmet ATEŞ

AYDIN-2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi İsmail ÖZ tarafından hazırlanan “Arap Baharı’nın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri: Bursa İlinde Bir Araştırma” başlıklı tez, .../.../2019 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan			
Üye			
Üye			

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu Yüksek Lisans tezi, Enstitü Yönetim Kurulunun tarihsayılı kararı ile onaylanmıştır.

Prof. Dr. Ahmet Can BAKKALCI

Enstitü Müdür V.

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

...../...../2019

İsmail ÖZ

ÖZET

ARAP BAHARI'NIN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ: BURSA İLİNDE BİR ARAŞTIRMA

İsmail ÖZ

Yüksek Lisans Tezi, İktisat Anabilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmet ATEŞ

2019, XVI + 73 sayfa

2010 yılı sonunda Tunus'ta başlayan ve daha sonra diğer Ortadoğu ülkelerine yayılan Arap Baharı olarak da adlandırılan halk ayaklanmaları tüm dünyayı etkilediği gibi bir Ortadoğu ülkesi olarak bilinen Türkiye'yi de pek çok konuda etkilemiştir. Bu ayaklanmaların geçmişten günümüze ekonomik, siyasal, sosyal, politik, kültürel ve uluslararası düzeyde pek çok nedeni söz konusudur.

Bu çalışmada bu bölgenin tarihçesi ile birlikte Arap Baharı süreci, nedenleri, her bir ülkedeki halk ayaklanmaları açıklanmış ve bu ülkelerin Türkiye ile ekonomik ilişkileri analiz edilmiştir.

Çalışmanın amacı, Arap Baharı sonrası çalışma kapsamında seçilmiş Ortadoğu ülkeleri ile Türkiye arasındaki dış ticaret seyrinin analiz edilmesidir.

Bu araştırma nicel araştırma yöntemi ile desenlenmiştir. Araştırmada firmaların ortadoğu ülkelerinde yaşanan olaylar ile ilgili görüşleri ve bu ülkelerle ticari ilişkileri araştırılmıştır. Bu amaçla verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Anket 11 turizm, 31 tekstil, 5 dış ticaret ve 4 diğer sektörlerde olmak üzere toplam 51 firmaya uygulanmıştır. Elde edilen veriler SPSS (Statistical Package For Social Sciens) Paket programı ile tablolar halinde incelenmiştir.

Araştırma sonucuna göre, firmaların yaşanan olaylar ile ilgili görüşleri olumsuz yöndedir. Ayrıca firmalar Arap Baharı'nın dış ticareti üzerinde düşük düzeyde etki yaptığını ifade etmişlerdir.

ANAHTAR SÖZCÜKLER: Ortadoğu, Halk Ayaklanmaları, Arap Baharı.

ABSTRACT

ECONOMIC IMPACT ON THE ARAP SPRING TO TURKISH ECONOMY: A STUDY IN BURSA

İsmail ÖZ

Master Thesis, Department of Economics

Thesis Advisor: Professor Dr. Contact İsmet ATEŞ

2019, XVI + 73 pages

Starting at the end of 2010 in Tunisia and other Middle Eastern peoples uprisings known then, also known as the Arab Spring spread to the country as a Middle Eastern country as it affects the whole world has also affected Turkey on many issues. There are many causes of these uprisings at the economic, political, social, political, cultural and international levels.

In this study, together with the history of the Arab Spring process of this region, causes, it explained in popular uprisings in each country and economic relations between Turkey and these countries were analyzed.

The purpose of the study, selected countries in the Middle East after the Arab Spring scope of the study is to analyze the trend of foreign trade in Turkey.

This research was designed with quantitative research method. In this research, opinions of firms about the events in the Middle East countries and their commercial relations with these countries were investigated. For this purpose, questionnaire method was used to collect data. The survey was applied to 51 companies, 11 of which were tourism, 31 were textile, 5 were foreign trade and 4 were in other sectors. The data were analyzed in SPSS (Statistical Package for Social Sciences).

According to the results of the research, the opinions of the firms about the events are negative. In addition, firms stated that the Arab Spring had a low impact on foreign trade.

KEYWORDS: Middle East, Peoeple's Uprising, Arap Spring.

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, son dönemde küresel anlamda bütün ülkeleri ve Türkiye'yi etkileyen Arap Baharı kapsamında Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen halk ayaklanmalarını açıklamak ve bu sürecin Dünya ve Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri ortaya koymaktır.

Bu süreçte bana destek olan ve değerli zamanlarını ayıran saygıdeğer proje danışman hocam Prof. Dr. İsmet ATEŞ'in büyük emekleri olmuştur. Bu nedenle kendisine sonsuz teşekkür ederim.

İsmail ÖZ

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI.....	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ.....	vii
ŞEKİLLER DİZİNİ	xi
TABLolar DİZİNİ.....	xii
GRAFİKLER DİZİNİ	xiv
EKLER DİZİNİ	xv
KISALTMALAR DİZİNİ	xvi
GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM	4
1. ORTADOĞU'YA GENEL BİR BAKIŞ	4
1.1. Bölgenin Jeo-Stratejik ve Eko-Stratejik Önemi.....	4
1.1.1. Bölgenin Türkiye Açısından Önemi	4
1.1.2. Bölgenin Dünya açısından önemi	7
1.2. Bölgede Yaşanan Olayların Tarihçesi	10
1.3. Ortadoğu'daki Gelişmelerin Nedenleri.....	13
1.3.1. Küresel Anlamda Ekonomik Nedenler	13
1.3.2. Bölgesel Nedenler.....	15
1.3.2.1. Tarihsel nedenler	15
1.3.2.2. Sosyo-ekonomik nedenler	16
1.3.2.3. Siyasi nedenler	18
1.3.2.4. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler	19
2. BÖLÜM	21
2. ORTADOĞU ÜLKELERİNDE YAŞANAN HALK AYAKLANMALARI.....	21

2.1. Arap Baharı.....	21
2.2. Arap Baharının Ortaya Çıkış Süreci Olayların Başlaması ve Yayılması	22
2.3. Arap Baharı Kapsamında Yaşanan Olaylar	23
2.3.1. Büyük Çapta Yaşanan Olaylar.....	23
2.3.1.1. Tunus (Yasemin Devrimi).....	23
2.3.1.2. Mısır Devrimi.....	24
2.3.1.3. Libya İç Savaşı	29
2.3.1.4. Suriye İç Savaşı.....	30
2.3.1.5. Yemen ayaklanması	33
2.3.1.6. Bahreyn ayaklanması	34
2.3.2. Küçük Çapta Olaylar	34
2.3.2.1. Ürdün protestoları	34
2.3.2.2. Suudi Arabistan protestoları.....	35
2.3.2.3. Cezayir protestoları	35
2.4. Arap Baharının Ekonomik Etkileri.....	36
2.4.1. Arap Baharının Dünya Ekonomisine Etkileri.....	36
2.4.2. Türkiye'nin Arap Baharının Yaşandığı Başlıca Ülkelerle Ekonomik İlişkileri	39
2.4.2.1. Suriye ile ekonomik ilişkiler	40
2.4.2.2. Tunus ile ekonomik ilişkiler.....	42
2.4.2.3. Mısır ile ekonomik ilişkiler	43
2.4.2.4. Libya ile ekonomik ilişkiler	44
2.4.2.5. Yemen ile ekonomik ilişkiler	45
2.4.2.6. Bahreyn ile ekonomik ilişkiler	46
2.4.2.7. Ürdün ile ekonomik ilişkiler	47
2.4.2.8. Suudi Arabistan ile ekonomik ilişkiler.....	48
2.4.2.9. Cezayir ile ekonomik ilişkiler	48
2.4.2.10. Birleşik Arap Emirlikleri ile ekonomik ilişkiler	49

3. BÖLÜM	51
3. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR	51
3.1. Araştırmanın Amacı.....	51
3.2. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi.....	51
3.3. Verilerin Toplanması.....	52
3.4. Verilerin Analizi.....	52
3.5. Araştırmanın Hipotezleri.....	52
3.6. Araştırmanın Bulguları.....	53
4. TARTIŞMA VE SONUÇ	61
5. KAYNAKLAR	65
6. EKLER	70
ÖZGEÇMİŞ	73

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 1.1. İspatlanmış Petrol Rezervi (2010)..... 14

Şekil 2.2. Arap Bahar'ının Petrol Fiyatlarına Etkisi..... 37

TABLolar DİZİNİ

Tablo 2.1. Arap Ülkelerinde İşsizlik ve Enflasyon Oranları	17
Tablo 2.2. Arap Ülkelerindeki Ekonomik Durum ve Risk Analizi	17
Tablo 2.3. Arap Bahar'ının Bölge Ülkelerine Ekonomik Etkisi	38
Tablo 2.4. Ülkelere Göre Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı (1.000 Ton)	39
Tablo 2.5. Türkiye'nin Arap Baharının Yaşandığı Başlıca Ülkelerle Mal İhracı (1000 \$)...	40
Tablo 2.6. Türkiye'nin Arap Baharının Yaşandığı Başlıca Ülkelerden Yapmış Olduğu Mal İthalı (1000\$).....	40
Tablo 2.7. Suriye'nin İhracat ve İthalatındaki En Büyük 5 Ticaret Ortağı	41
Tablo 2.8. Türkiye Suriye Genel İhracat Rakamları (1000 dolar).....	42
Tablo 2.9. Türkiye-Tunus Ürün Ticareti Verileri (1000 \$)	43
Tablo 2.10: Türkiye-Mısır Dış Ticaret Verileri (1000 dolar).....	44
Tablo 2.11. Türkiye Libya Yıllara Göre İhracat Rakamları (1000 dolar)	45
Tablo 2.12. Türkiye Yemen İhracat-İthalat Miktarları (1000\$)	46
Tablo 2.13. Türkiye Bahreyn İhracat-İthalat Miktarları (1000\$)	47
Tablo 2.14: Türkiye- Ürdün Dış Ticaret Verileri (1000 \$).....	47
Tablo 2.15. S. Arabistan- Türkiye Dış Ticaret Verileri (1000 \$)	48
Tablo 2.16. Türkiye Cezayir Dış Ticaret Verileri (1000 \$).....	49
Tablo 2.17: Türkiye Birleşik Arap Emirlikleri Dış Ticaret Verileri (1000 \$).....	50
Tablo 3.1. Kullanılan Ölçeğin Güvenirlik Analizi	52
Tablo 3.2. Arap Baharı Olaylarının Seyri.....	56
Tablo 3.3. Ortadoğu Ülkelerinde Arap Baharı Sürecinde Yaşananlar Hakkında Düşünceler	57
Tablo 3.4. Ortadoğu Ülkeleri ile Arap Baharı Öncesi Karşılaştırıldığında Şimdiki İhracat Oranı	57
Tablo 3.5. Ortadoğu Ülkeleri ile Arap Baharı Öncesi Karşılaştırıldığında Şimdiki İthalat Oranı	58
Tablo 3.6. Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaretin Seyri.....	58
Tablo 3.7.Arap Baharı Olayları ile İhracat Oranları Arasında İlişki Tablosu	59

Tablo 3.8. Arap Baharı Olayları ile İthalat Oranları Arasında İlişki Tablosu.....	60
Tablo 3.9. Ortadoğu Ülkelerinde Arap Baharı Sürecinde Yaşananlar Hakkında Düşünülenler ile İhracat Oranları Arasındaki İlişki Tablosu.....	60
Tablo 3.10. Ortadoğu Ülkelerinde Arap Baharı Sürecinde Yaşananlar Hakkında Düşünülenler ile İthalat Oranları Arasındaki İlişki Tablosu.....	60
Tablo 3.11. Arap Baharı Olaylarının Etkileri ile Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaretin Seyri Arasında Arasındaki İlişki Tablosu.....	60

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1. Faaliyet Alanı	53
Grafik 3.2. Faaliyet Süresi	54
Grafik 3.3. Çalışan Sayısı	54
Grafik 3.4. Ortadoğu Ülkeleri ile İthalat	55
Grafik 3.5. Ortadoğu ülkeleri ile ihracat	55

EKLER DİZİNİ

Ek 1. Anket Formu	70
-------------------------	----

KISALTMALAR DİZİNİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BAE	: Birleşik Arap Emirlikleri,
BM	: Birleşmiş Milletler
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
DEİK	: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu
GSMH	: Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Teşkilatı
SDE	: Stratejik Düşünce Enstitüsü
SETA	: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TESEV	: Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etütler Vakfı
TİM	: Türkiye İhracatçılar Meclisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Enstitüsü
UGK	: Ulusal Geçiş Konseyi

GİRİŞ

Küresel anlamda meydana gelen ekonomik, teknik, politik ve sosyal alanda ortaya çıkan gelişmeler; dünya genelinde tüm ülkeleri etkilemektedir. Bu etkiler ülkelerin gelişmişlik düzeyine bağlı olarak değişkenlik göstermektedir.

Günümüzde bu değişimi en fazla etkileyen faktör teknoloji, bilgisayar ve iletişim alanındaki gelişmelerdir. Diğer taraftan 21. Yüzyıla damgasını vuran en önemli değişim rüzgârı ise 2010 yılında Ortadoğu’da cereyan eden Arap Baharı olaylarıdır. Bu çerçevede meydana gelen toplumsal gelişmeler ve değişim taleplerinin geniş ses getirmesi ve kısa sürede yayılmasında bilgisayar ve iletişim alanındaki gelişmelerin ve bunlara bağlı olarak oluşan sosyal medyanın rolü çok büyük önem arz etmektedir.

Ortadoğu ülkelerinde yaşanan ekonomik, sosyal ve siyasal sorunlar bu ülkelerdeki iktidarların dönüşümüne sebebiyet vermiş ve bu ülke halklarının toplumsal bilinçle ortak hareket etmesini sağlamıştır. Bu bilinç ise, Arap Baharı’ı olaylarının yaşanmasına neden olmuştur. Arap baharı olaylarının çıkışına etki eden faktörler ise şu şekilde yorumlanabilmektedir.

Küreselleşme ile bilgi teknolojilerinin gelişmesi ulusal kültürler, ekonomik, siyasal, politik değişimlerin ülke sınırlarının dışına yayılmasını kolaylaştırmış ve ülke sınırlarını esnek hale getirmiştir. Dolayısıyla her alanda meydana gelen değişim ile birlikte elektronik bilgi iletişimi, biyolojik alanda endüstriyel yeni hammaddeler, yeni enerji sistemleri, uzay teknolojilerindeki yenilikler ve her şeyden önemlisi çevresel alanda yapılan yatırımların yönlendirdiği yeni bir ekonomik yapılanma ortaya çıkmıştır.

Bu denli hızlı ve geniş kapsamlı gelişme, değişmelere paralel olarak yeni arayışlar, anlayışlar ve yaklaşımlara neden olmuştur. Bu anlayış ve yaklaşımların en son örneği ise Ortadoğu ülkelerinde yaşanan olaylardır.

İlk olarak Tunus’ta 2010 yılında başlayan iktidar karşıtı kitlesel gösteriler, hemen ardından 2011 yılında Mısır, Libya, Suriye başta olmak kaydı ile Cezayir, Bahreyn, Ürdün, Yemen ve Lübnan gibi Ortadoğu’nun başlıca ülkelerinde çeşitli halk ayaklanmaları şeklinde yayılmış ve siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler literatüründe bu olaylara Arab Spring

(Arap Baharı) adı verilmiştir. Diktatör yönetimleri devirmeye karşıtı olan bu toplumsal halk hareketleri Ortadoğu bölgesinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır.

Diğer bir ifade ile Arap Baharı, Ortadoğu ülkelerinin halkları tarafından Aralık 2010'dan günümüze değin, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinde rejim, yönetim, yönetici değişimleri başta olmak üzere değişikliklere, revizyonlara ve yenilenmelere yol açan, protesto, ayaklanma, kalkışma, devrim, başkaldırı ve daha birçok adlandırmayla söz edilen Arap halk hareketleridir. Nedenleri detaylı olarak ilerleyen kısımlarda aktarılacak olan süreci başlatan olay ise; iş bulamamaktan ve geçim sıkıntısından dolayı seyyar satıcılık yapan üniversite öğrenimli Tunus'lu Muhammed Buazizi adlı gencin bir zabıta görevlisince tokatlanması ve tezgâhı ile mallarına el konulmasıdır.

Arap baharının ortaya çıkmasındaki nedenler, başta 2008-2009 küresel ekonomik kriz olmak üzere, sosyo-piskolojik, yönetsel, siyasal ve tarihsel nedenler olduğu ifade edilebilmektedir.

Diğer taraftan Ortadoğu'daki bu etnik grup kimliği lisana (örneğin Türkmenler), dine (örneğin Aleviler, Levanten Hıristiyanlar, Iraklı veya Lübnanlı Şiiiler, Ermeniler), yaşam tarzına (örneğin Kürtler), eziyet ve zulmün ortak olduğu geçmişe (örneğin Yahudiler, Çerkezler), birleşik ekonomiye ya da bu etkenlerden iki veya daha fazlasının birleşimine (örneğin Araplar) ya da tek bir ölçüte (örneğin Dürzîler) dayandırılabilir.

“Arap Baharı'nın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri: Bursa İlinde Bir Araştırma” adlı bu çalışmanın amacı, Arap Baharı sürecinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkilerinin araştırılması ve bu etkilerin ortaya koyulup çözüm önerilerinin tartışılmasıdır.

Araştırmanın konusu doğrultusunda Arap Baharı sürecinde yaşanan bu olayların sorunlar ve çözüm önerileri çerçevesinde incelenmesi, konu ile ilgili olarak yapılacak diğer çalışmalara katkı sağlayacaktır.

Bu çerçevede çalışma üç bölümde ele alınmıştır. Birinci bölümde Ortadoğu'ya genel bakış çerçevesinde bölgenin jeo-stratejik ve eko-stratejik önemi, bölgede yaşanan olaylar ve gelişmelerin ekonomik ve bölgesel nedenleri ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir.

İkinci bölümde Ortadoğu'da yaşanan olaylar ve halk ayaklanmaları başlığı altında Arap Baharı'nın başlaması, nedenleri, yaşanan olaylar (ülke bazında) ve Arap Baharı'nın ekonomik etkileri derinlemesine ele alınmıştır.

Çalışmanın uygulama kısmında ise Bursa'da faaliyet gösteren ve Arap ülkeleri ile ticari ilişkileri olan firmalara anket uygulanmış ve sonuçlar SPSS analiz tekniği ile tablolar şeklinde yorumlanmıştır. Bulgulara göre araştırmaya dahil edilen firmalar bu olayların ithalat ve ihracat seyrini çok fazla etkilemediğini, diğer taraftan ithalat ve ihracat oranlarının düştüğünü ifade etmişlerdir. Ayrıca Arap baharı olaylarını katılımcıların geneli olumsuz olarak değerlendirmiştir. Bununla birlikte Arap Baharı olayları sonrası dış ticaret seyri görüşlere göre normal derece etkilenmiştir. Yapılan hipotez analizleri sonucunda ise, Arap Baharı olayları ile ihracat oranları, ithalat oranları ve dış ticaret seyri arasında anlamlı bir ilişkiye rastlanmamıştır.

Sonuç olarak Ortadoğu ülkelerinde meydana gelen Arap Baharı olayları Bursa genelinde faaliyette bulunan firmaların dış ticaret seyrini etkilememiştir.

1. BÖLÜM

1. ORTADOĞU'YA GENEL BİR BAKIŞ

Bu bölümde Ortadoğu'nun jeo-stratejik ve eko-stratejik önemi üzerinde durulacak bölgede yaşanan olayların tarihçesi ve nedenleri detaylı incelenecektir.

1.1. Bölgenin Jeo-Stratejik ve Eko-Stratejik Önemi

Doğu ile Batıyı, Akdeniz ile Hint Okyanusu'nu, Rusya ile sıcak denizleri birbirine bağlayan, aynı zamanda Doğu ile Batı arasındaki bütün ticarî ve kültürel bağlantıların yapıldığı bir bölge, Ortadoğu olarak bilinmektedir. Bu bölge kapsamında ki ülkeler, Türkiye, İran, Mısır, Suudi Arabistan, Yemen, Cezayir, Irak, Suriye, Ürdün, Libya, Tunus, İsrail, Birleşik Arap Emirlikleri, Umman, Fas, Lübnan, Filistin, Kuveyt, Katar ve Bahreyn'den oluşmaktadır. Yerkürede önemli su ve karayolu olanaklarına sahip olması ve ciddi petrol yataklarının bu bölgede yer alması bölgeyi geçmişten günümüze gelişmiş ülkelerin hedefi haline getirmiştir. "Kara altın" olarak tanımlanan petrolün 20. yüzyılın ilk yarısından itibaren değer kazanmasıyla Ortadoğu'nun, dolayısıyla buradan geçen kara ve deniz yollarının stratejik önemi dünyanın hiçbir yeriyle kıyaslanamayacak derecede artmıştır (Turan, 2002:16).

Bu anlamda ilkçağdan günümüze Orta Doğu'dan birçok önemli yolların geçtiği görülmektedir.

- Kral Yolu
- İpek Yolu
- Baharat Yolu
- Hava Yolu
- Petrol ve Doğalgaz Boru Hatları

1.1.1. Bölgenin Türkiye Açısından Önemi

Ortadoğu, bugün gerek politika ve strateji, gerekse ekonomi alanında dünyanın en dikkat çekici bölgelerinden biri haline gelmiş bulunuyor. Ancak, Türkiye için daha da

önemli ve ilgi çekici bir sahadır. Çünkü her şeyden önce, yakın bir geçmişe kadar bu geniş sahanın büyük kısmı Osmanlı devletinin sınırları içinde kalmaktaydı.

Diğer yandan Türkiye geçmişten günümüze Ortadoğu'yu bir tehdit olarak görmüş ve bu bölgede her türlü ilişki anlamında mümkün olduğunca uzak durmuştur. Bu ülkeler ile kurulabilecek ilişkilerin ve bölgeye gerçekleştirilecek yatırımların Türkiye'nin Batılı karakterine zarar vereceği düşünülmüş ve kendisinin bir Ortadoğu ülkesi olarak algılanmasının sakıncalı olacağını düşünerek bölgeden uzak durmaya çalışmıştır (Sakin ve Deveci, 2011:282).

Buna karşın Türkiye 2. Dünya Savaşı sonrası Batı ile bütünleşmek yoluna gitmiş ve her türlü oluşumda yer almaya çalışmıştır. Diğer yandan Ortadoğu ülkeleri İsrail sorunu nedeniyle Batı ile ciddi sorunlar yaşamıştır. Türkiye ile Batı ülkeleri arasında bir takım problemlerin yaşanması sonucu ise Türkiye Ortadoğu'yu bir alternatif olarak görmüş ancak tam anlamı ile bir yakınlaşma yaşamıştır (Bıyıklı, 2007:49). Fakat 1964 senesinde Kıbrıs krizi sonrası batı ile arası bozulan Türkiye Ortadoğu ülkelerinden destek alabilmek için ilişkilerinde yakınlaşma yoluna gitmiştir.

Devam eden süreçte 1980 ihtilali yaşayan Türkiye aynı şekilde batıdan beklediği desteği göremeyince Ortadoğu ülkeleri ile hem siyasi hem ekonomik anlamda yakınlaşma yoluna gitmiştir. Bu dönemde aynı zamanda yakın bir müttefik olan ABD sözde Ortadoğu ülkelerinden gelebilecek herhangi bir müdahale sonucunda Türkiye'nin yanında olabilmek adına Türkiye'nin topraklarını kullanmıştır. Tüm bu gelişmeler rağmen Türk dış politikası genel anlamda hep Batıya yönelik politikalar gütmüştür. Bu amaçla 90'li yıllarda Batıyı kaybetmemek adına ve Ortadoğu'dan gelebilecek tehlikelere rağmen Batı ve Amerika politikalarını desteklemişlerdir. Sonuç itibarıyla Türkiye, geçmişten günümüze Ortadoğu'da her zaman varlığına ve dostluğuna gerçekten ihtiyaç duyulan güvenilir, saygılı bir ülke olarak kabul edilmiştir (Karadağ, 2004:149).

Günümüzde yeni strateji çerçevesinde düşünülen şey, yakın komşularla ilişkilerde ekonomik ve kültürel olarak insan hareketliliğini artırmak ve Türkiye'nin çevresinin ürettiği değer ve ilişkilerin Türkiye'ye doğru akmasını sağlayacak bir politika izlemektir. Yeni dönemde Türk dış politikasında Ortadoğu ile ilişkiler daha sıkı bir şekilde seyretmektedir. Bölge ile ilişkilerin daha aktif düzeyde olduğu görülmekte ve bölgeye karşı Türkiye sorumluluk ve görevlerinden kaçmamaktadır (Gruen 2004: 443-444).

Ortadoğu ile ilgili bu yeni yaklaşım, Türkiye açısından hem fayda sağlamakta hem de beraberinde çeşitli sorunları getirmektedir. Bu süreçte Türkiye'nin ihtiyacı olan ve uygulanması gereken dış politikada Türkiye'nin global dengeler çerçevesinde bağımsız karar alması ve uygulamasıdır.

Sonuç olarak politik ve siyasi açıdan Türkiye'ye yönelik ön yargılar belli ölçüde kırılmış ve bölgedeki geleneksel ilişkiler de belli ölçüde değişime uğramıştır. Türkiye'nin bölgede dikkate alınan bir devlet olduğunu ifade etmek mümkündür. Diğer taraftan kriz durumlarında Türkiye'nin ara buluculuğu aranmakta ve Türkiye'nin katkısıyla çözümler üretilmektedir. Birbirlerine düşman olan devletler Türkiye'nin gözetiminde bir araya gelmektedirler.

Bu anlamda Ortadoğu ve Türkiye ilişkileri politik açıdan yukarıda ifade edildiği gibidir. Aşağıda ise ekonomik açıdan değerlendirme yapılacaktır.

Ekonomik anlamda Türkiye özellikle son on yılda büyüme kaydetmiş ve 2001 krizinden sonra finansal piyasalar kontrol altına alınmış, kamu maliyesi daha etkin bir şekilde işler hale gelmiştir. Bu süreçte GSMH, ihracat oranı ve hacmi ayrıca yabancı sermaye yatırımları artış göstermiştir (Öniş ve Şenses, 2009).

2018 yılı temmuz ayı ödemeler dengesi verilerine göre, temmuz ayında uluslararası doğrudan yatırım girişleri 999 milyon dolar olarak gerçekleşerek bir önceki yılın aynı ayına göre (2017 Temmuz ayı tutarı 886 milyon dolar) %12,8 oranında artmıştır (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Bülteni, 2018).

Türkiye, Ortadoğu'da hem siyasi ve politik hem de ekonomik anlamda güçlü bir konumdadır. Diğer taraftan turizm anlamında Ortadoğu ülkelerine göre cazibe merkezi şeklindedir (Akgün ve Gündoğar, 2012).

Lübnanlı siyasetçi el Ahdab Türkiye ile ilgili şunları söylemiştir;

“Bizim açımızdan Türkiye çok önemli iç gelişmeler kaydetti, çünkü bir kişi, insanların daha yüksek yaşam standartlarına, daha fazla bir GSMH'ye ve daha iyi ekonomiye sahip olabildiğini görebiliyor.”(Yazarların Lübnanlı siyasetçi Misbah el Ahdab ile mülakatı, 27 Ekim 2011).

Her iki tarafın karşılıklı bağımlılığı teorisi kapsamında çeşitli katkılar sağlanacağı ifade edilebilir. Bu katkılardan ilki ekonomik işbirliği ve ilişkilerin gerçekleşmesi sonucunda sağlanacak faydalardır (Keohane ve Nye, 1973).

İkinci fayda da ise devlet harici tarafların etkinliğinin yükseltilmesi, ilişkilerin bürokratik mekanizmaların tüketiciliğinden ve siyaset sarkacının aşırı salınımından kurtarılması beklenir. Üçüncüsü, neo-fonksiyonalist teorilerin de vurguladığı biçimde ikili ilişkilerde artan bağlantı sayısı ve maddi refah artışı beklentisi ticaret avantajına sahip ülkenin diğerleri üzerinde, yumuşak güç unsurlarını projekte edebilmesi ve ilgili diğer aktörün tercihlerini etkileyebilmesi açısından yeni mekanizmaların devreye sokulmasını mümkün hale getirebilir (Schmitter, 2005:256; Ayoob, 1999:147).

Diğer taraftan 2001 krizi sonrası ve özellikle 2011 Arap Baharı olayları bölgede dengeleri değiştirmiştir. Bu süreçte Türkiye Ortadoğu'da aktör konuma yükselmiştir. Bu iç politik süreçteki değişimler ve dış siyasette küresel bakış açısı Türkiye'ye fayda sağlamış ticaretini ve yatırımlarını olumlu yönde etkilemiştir (Laçiner, 2009).

1.1.2. Bölgenin Dünya açısından önemi

Ortadoğu geçmişten günümüze medeniyetlerin beşiği olması siyasi ve dini öneminin varlığı ve enerji kaynakları sebebi ile önemli bir coğrafyadır. Bölgenin dünya siyaseti açısından öneminin temelinde üç nedeni vardır (Arı, 2012:1):

- Dünya enerji ihtiyacının büyük kısmının bölgedeki petrol kaynaklarından elde edilmesi
- Üç büyük dinin bu bölgede doğması nedeniyle bu din mensupları tarafından sahiplenmek istenmesi
- Bölgenin üç büyük kıtayı birbirine bağlaması.

Bu bölge, ilk çağlardan beri küreselleşmenin merkezi olarak kabul edilen göç ve ticaret yollarının kavşak noktasında bulunan jeo-stratejik ve eko-stratejik önemi yüksek bir bölgedir. Asırlar boyu bölgeden geçen İpek Yolu kara ticaretinin, Akdeniz ise deniz ticaretinin merkezi olmuştur.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Orta Doğu, günümüzde bütün dünyaya yayılmış olan üç büyük semavi din olan Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam'ın doğduğu kutsal topraklardır.

Sümer, Babil, Mısır, Pers, Arap, Roma, Selçuklu ve Osmanlı gibi kadim medeniyetlerin doğup serpildiği zengin bir kültür havzasıdır.

Ortadoğu'nun geçmişten günümüze dünya açısından bu derece önemli bir bölge olmasının nedenleri ve süreçleri ise aşağıdaki gibi özetlenmektedir.

Soğuk Savaş sonrasında doksanlı yıllara damgasını vurmuş olan yenedünya düzeninin anlamı, tek kutuplu dünyanın dengelenmesi temeline dayanmaktadır. Bu dönemde tek kutuplu dünyanın dengelenmesi önem kazanmıştır. Rusya ve Çin bu amaçla çok merkezli bir dünya oluşturarak güçler dengesini sağlama çabasındadırlar.

ABD'nin küresel güç olarak Asya üzerinde konuşlanmaya başlamasına karşılık bölgesel güç olarak Rusya ve Çin, ABD karşısında Tacikistan, Kazakistan ve Kırgızistan'ı da yanlarına alarak Şanghay İşbirliği Örgütü'nü kurmuşlar, Çin ile Rusya arasındaki ilk stratejik ortaklık olarak kabul edilen bu birliktelikle bölgesel olarak ekonomik ve güvenlik blok'u oluşturmayı amaçlamışlardır.

Diğer taraftan Rusya'yı bu birlikteliğe iten neden, batının doğuya doğru genişlemesi ve bunun karşısında gösterdiği anlayışın karşılığını ekonomik açıdan alamamasıdır. Diğer taraftan Çin, ABD'nin Japonya, Taiwan, Tibet ve Hindistan hattı kullanılarak önünün kesilmesi tutumuna karşılık bu ortaklığa yönelmiştir. Ayrıca Rusya'nın Çin açısından bir diğer stratejik önemi, su ve enerji kaynaklarına sahip oluşudur. Bu noktada temel amaç, ABD'nin "teröre karşı açtığı savaş", tutumu gibi görünürken, aslında Asya'daki bu yeni ortaklığın önünü kesmek olarak yorumlanmaktadır (Topur, 2005:28).

Ortadoğu Bölgesi içerisine Çin'e kadar olan Orta Asya ülkeleri ve Mısır'a kadar olan Arap Devletleri girmektedir. Bu bölgelerde var olan doğal gaz ve petrol yatakları kapsamında istikrar ve demokrasi oluşturmak adına dış müdahaleler bunun yanı sıra iç kargaşalıklar ve terör bölgede problemlere neden olmuştur. Bu nedenlerden dolayı bu tarz bölgelere kırılma alanları adı verilmektedir.

Ortadoğu bölgesinin günümüzdeki sınırları Türkiye'den başlayarak Arabistan, İran, Afganistan ve Pakistan'a kadar ulaşan bölgedir. Bölge geçmişte İngiltere ve Rusya'nın çekişme alanı, birinci dünya savaşı öncesinde Osmanlı İmparatorluğu sınırlarında yer alan bölge topraklarında İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya ABD arasında rekabetin oynandığı sahne olmuştur.

Son dönemlerde ise bölge yine güç kavgalarının sahnelendiği alan halindedir. Bu süreçte özellikle ABD ve İsrail etkilerine maruz kalmaktadır. ABD özellikle 1997 yılı Büyük Ortadoğu Projesi ile bölgede ciddi anlamda müdahalelere neden olmuştur. Bu projede temel hedef bu bölgedeki ülkelerde yönetimin ABD ile uyumlu olmasıdır (Aydın, 2013:2).

Bu projenin asıl çıkış noktası 1957 tarihli Eisenhower Doktrindir. Bu doktrinin amacı, Ortadoğu bölgesine asker ve finansal yardım şeklinde görünse de asıl amacı, komünizmin yayılmasını önlemektir. Bu anlaşma sonrasında doktrin kararlarını kabul eden ülkeler ve etmeyen ülkeler şeklinde Ortadoğu ülkeleri ikiye ayrılmıştır. Bu doktrini kabul eden ülkeler Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, karşı tavır sergileyen ülkeler ise Suriye ve Ürdün gibi ülkelerdi. Bu doktrinden sonra ABD Ortadoğu politikası şekillenmiş ve özellikle 11 Eylül saldırılarından sonra daha etkili bir şekilde yürütülmeye devam edilmiştir. Bu süreçte Afganistan'ın işgal edilmesi diğer taraftan Irak işgali bu politikaların sonuçlarıdır (Adıbelli, 2005:116).

ABD temsilcisi Nicholas Burns, "NATO ve Büyük Ortadoğu" konulu konferansta şu ifadeye yer vermiştir;

"NATO'nun görevi Avrupa ve Kuzey Amerika'yı savunmaktır. Sadece Batı Avrupa, Merkezi Avrupa veya Kuzey Amerika'da kalarak bunun mümkün olabileceğine inanmıyoruz. Askeri güçlerimizi doğuya ve güneye yaymalıyız. NATO'nun geleceği, doğuda ve güneydedir. Dolayısıyla, NATO'nun geleceği Büyük Ortadoğu'dadır." (Adıbelli, 2005:116).

Açıkça görülmektedir ki; bugün var olan uluslararası gücün etki sahası, istikrar ve demokrasinin yapılandırılması gibi görünse de buzdağının diğer tarafı, başta ABD olmak üzere, uluslararası gücün jeopolitik çıkarlarının gözetilmesidir.

Ortadoğu, dünya petrolünün yaklaşık üçte birini ve doğalgazının onda birini üretmektedir. Bölgede üretilen fosil yakıtın büyük bölümü ise ihraç edilmektedir.

Bu, bütün dünya ekonomisini söz konusu doğalgaz ve petrol akışına oldukça bağımlı hale getirmiştir. Yukarıda da açıkça ifade edildiği gibi uzun yıllar bölgede birçok savaş ve çekişmenin meydana gelmesinin altında yatan başlıca sebeplerden biri de budur

Bölgedeki enerji kaynakları, tarihsel süreçte birbirleri ile anlaşamayan 3 komşu ülke arasında aşırı derecede kümelenmiştir: İran, Irak ve Suudi Arabistan. Bu üç ülke arasındaki gerilim, çok büyük bir enerji ithalatçısı olarak ABD'nin yıllarca derinden ilgilendiği bir konu haline gelmiştir. Bilindiği gibi ABD 1980'lerdeki İran-Irak savaşında İran'a karşı, 1990'larda Irak Kuveyt'i işgal ettiğinde ise Irak'a karşı cephe almıştır. Suudi Arabistan'ıda bu anlamda tehdit etmiş ancak Irak'a karşı Suudi Arabistan'ı desteklemiştir (Ortadoğu'yu anlatan haritalar, 2014:140;Yesevi, 2003:26).

Orta Doğu'daki petrol, Avrupa ile Asya'nın enerji ihtiyacının tamamını tek başına karşılayacak düzeydedir. Bununla birlikte yine günümüzde dünya doğalgaz rezervlerinin %36,1'inin de Orta Doğu'da bulunduğu belirtilmektedir (Özden,2013:26).

Ortadoğu Bölgesi'nde bulunan Suudi Arabistan, İran, Irak ve Birleşik Arap Emirlikleri büyük ihracatçılar olarak dünya petrol piyasasında kritik öneme sahiptirler. Bu ülkelerde ya da bölgede çıkabilecek bir siyasi kriz veya askeri çatışmanın bu ülkelerin ihracatlarını etkilemesi, ham petrol arzında yaratacağı düşüş ve kısa dönemde petrolün talep esnekliğinin az olması nedeniyle (yani kısa dönemde petrol yerine bir başka enerji kaynağı kullanılamayacağı için) ham petrol fiyatını hızla yükseltebilir. Bir başka deyişle Suudi Arabistan, İran ve Irak'ta ihracatı durduracak ya da azaltacak herhangi bir krizin etkisi, enerji ithal eden her ülkenin bu ülkelere ne kadar petrol ithal ettiğinden bağımsız olarak, dünya petrol piyasalarındaki fiyat artışı nedeniyle, enerji ithal eden bütün ülkelere ve dünya ekonomisine olumsuz yansımaktır. Dünyada toplam enerji arzında petrolün en yüksek orana sahip olmasının değişmediği bir senaryoda veya petrole bağımlılığı azaltma sürecinde, yukarıda açıklanan bulgular doğrultusunda enerji güvenliği ve dış politika yapımında Ortadoğu Bölgesi'nin jeopolitik önemi gün geçtikçe artmaktadır.

1.2. Bölgede Yaşanan Olayların Tarihçesi

Ortadoğu daha öncede ifade edildiği gibi tarihsel süreçte Osmanlı İmparatorluğu, İngiltere ve son olarak ABD'nin hedef bölgesidir. Buna karşın bölge insanı bu dış müdahalelere gerektiği gibi karşı koyamamış ve ağır kayıplara uğramıştır (Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu, 2011: 21).

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında Rusya doğuya doğru ilerlerken, İngiltere, sömürgesi olan Hindistan'ın kuzeyinde olası bir tehdit unsurunu göz ardı etmeyerek bu bölgede kontrolü sağlamak amacıyla harekete geçmiştir (Topur, 2005:43).

Afganistan'ın jeopolitik önemi bu sayede ortaya çıkmıştır. Daha sonraları petrolün bulunması ve kullanılmaya başlamasıyla jeostratejik önemi artan İran, Irak bölgelerine olan yakınlığı ve bağlantı noktası olmasıyla da Afganistan bir kez daha önem kazanmıştır. Bu yaklaşımla Afganistan'ı kontrol altına alacak olan gücün aynı zamanda Hindistan'ı da kontrol altına alacağı sonucuna ulaşılmıştır. İngiliz Doğu Hindistan şirketine çalışan bir istihbarat subayı olan yüzbaşı Arthur Conlly, istihbarat ve bilgi toplaması için Han Ali takma adıyla görevlendirildiği Orta Asya'da Rusya ve İngiltere'nin rekabetine atıfta bulunarak “Büyük Oyun” kavramını ortaya atmıştır (Adıbelli, 2007:17).

Rusya ve İngiltere bu dönemde sağlayacağı askeri imkânlar nedeniyle dikkate aldıkları bu kilit coğrafyayı daha detaylı tanımak amacıyla, bölgeye arkeolog, haritacı gibi kimliklerle askeri istihbarat personeli göndermişlerdir. Rusya'da ise bu dönem “Gölgeler Turnuvası” olarak anılmıştır. Büyük oyun kavramı daha sonraları İngiltere ve Rusya'nın Orta Asya çekişmelerinin adı olarak kesinlik kazanmıştır. Eşzamanlı olarak petrolün kullanılmaya başlanmasıyla Ortadoğu'da bugün halen devam eden sorunların temelleri atılmıştır.

Bu süreçte Hindistan yönünde Basra Körfezi'nde dolaşan İngiliz gemileri sayesinde Zağros dağlarında bazı noktalarda petrol bulunduğu anlaşılmıştır. Böylelikle bölge petrolünün Avrupa'ya transferi için ilk adımı İngilizler atmıştır. İngilizler bu gelişmenin ardından 1908 yılında İngiliz-Pers petrol şirketini kurdular ve burada petrolü işlemeye başladılar. Şirket daha sonraları İngiliz-İran ve İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra da BP (British Petroleum) olarak isim değiştirdi. Bu süreçte Almanlar da Balkanlar ve Osmanlı üzerinden Basra Körfezi'ne doğru yayılma politikası izlemeye başlamışlardır. Dolayısıyla Berlin'den Basra'ya kadar uzanacak olan Bağdat Demiryolu inşasına başladılar. Bu inşa sırasında ise Mezopotamya'da bulunan dağların eteklerinde, Musul'da ve Kerkük'te petrol yataklarını keşfettiler ve burada Turkish Petroleum Şirketi'ni kurmuşlardır. (Kocatürk, 2011: 1439-1462).

Bu gelişmeler neticesinde petrole bağlı jeopolitik sorunlar ve Ortadoğu'nun kaderi belirlemeye başlamıştır. Diğer taraftan Batı'nın Hindistan'a giden en kestirme yol arayışı ve 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması deniz ticaretinin gelişmesine neden olmuştur. Akdeniz-Kızıldeniz-Hint Okyanusu yoluyla Arap Yarımadası'nın önemi artmaya başlamıştır. İngiltere zamanla önem kazanan bu limanları ele geçirmeye ve bu bölgeyi tanımlarken Orta Doğu adını kullanmaya başlamıştır (Yılmaz, 2004:13).

Özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra resmi kaynaklarda da Orta Doğu olarak anılmaya başlanan bölgenin tarihini, bundan sonra batılı egemen güçlerin petrole bağlı jeopolitik stratejileri belirlemiştir. Bu anlamda Basra Körfezi Bölgesi, İran, Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt, birleşik Arap Emirlikleri, Bahreyn, Katar, ve Umman'ı içine alarak, Kuzeyi, Soğuk Savaş sonrasında şekillenen, Ermenistan, Azerbaycan, ve Türkmenistan devletleri, doğusu Afganistan, batısı Kızıldeniz ve güneyi Arap Denizi ile Hint Okyanusu tarafından çevrelenmiştir (Arı, 1996:10).

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından dünya iki kutba ayrılmıştır. Komünizm tehdidine karşı oluşturulan NATO gücünün, Basra Bölgesi'nde de konuşlanmasının gerekliliği görülmüş, 1973 Petrol Kriziyle birlikte konu müttefikler arasında iş birliği kararıyla kapanmıştır. Bu krizin Avrupa'ya yansımaları, işsizlik, enflasyon, bütçe açıkları olarak görülürken gerek ABD gerekse diğer Avrupalı devletler açısından bölgeyi daha da önemli hale getirmiş, aslında bölgenin coğrafi olarak çevre görünmesinin ardında stratejik olarak aslında hiç de öyle olmadığı görülmüştür

1950-1960 yılları arasında bölgede Ortadoğu'da dengeler, İsrail Devleti'nin 1948'de kurulması ve Birinci Arap- İsrail Savaşı'ndan sonra oldukça hassaslaşmıştır. Olası bir Arap hareketinden endişe duyulması üzerine ABD, İngiltere ve Fransa tarafından silah ambargosu uygulanmış ancak; Sovyetler Birliği gözden kaçırılmıştır. Sovyetler Birliği ve Mısır arasında 1950'de silah alışverişi yapılmıştır. 1971'de İngiltere'nin bölgeden ayrılmasıyla, ABD içinde bulunduğu Vietnam Savaşı'na rağmen, bölgede dengeleyici güç olma amacıyla harekete geçmiştir. Bu denge politikası ise halen devam etmekte, bölgede yaşanan sıcak gelişmelerin arkasında ABD'nin etkisi bulunmaktadır (Arı, 1996:58).

Diğer yandan İran'da petrolün millileştirilmesi gündeme gelmiş, buna karşı çıkan İran Başbakanı'nın 1951'de İslam Fedaileri adlı örgüt tarafından öldürülmesiyle, Musaddık başbakan olmuş ve millileştirme yasası meclisten geçirilmiştir. 1979 Şubat'ında ise, İmam Humeyni İran'a dönmüş ve Şah Rıza Pehlevi ülkeyi terk etmiştir. Aynı yıl İsrail ve Filistinliler barış imzalamışlar, Suudi krallığında ise, Humeyni Devriminden etkilenen bir grup islamcı militan Mekke Camii'ni basmıştır. İran'da ise ABD Büyükelçilik personeli rehin alınmış, Sovyetler ise Afganistan'da Moskova'nın desteklediği yeni yönetimin iktidara gelmesiyle, ülkeye girmiştir (Yılmaz, 2004:71).

1980’de ise İıan-İıak Savaşı başlamış, batının desteğini alan Saddam Hüseıın, İslam Devrimi’nin İıak Őiilerine sıçraması olasılığına karşı, savaşın ağır finansal bedelini karşılamak üzere 1990’da Kuveyt işgaline hazırlanmıştır. Afganlı m¼cahitler ise, bir zamanların kahramanı olan Rusya yanlısı h¼k¼met ile bağlarını koparmakta ve Soğuk Savaş ertesinde Afganistan’ı i¼ savaş kasıp kavurmaktadır. BM’in onayını alan ABD, 500 000’in ¼zerindeki ¼ok uluslu g¼c¼n başına ge¼erek Saddam’a karşı Kuveyt’i korumaktadır. 11 Eyl¼l saldırılarının ardından Usame Bin Ladin’in peşine d¼řen ABD, kitle imha silahları bulundurduğu ve uluslararası ter¼rizmle iş birliği halinde olduğu gerek¼esiyle BM’in g¼r¼ř¼n¼ beklemeye gerek duymadan Mart 2003’te İıak işgaline başlamış ve işgale direnen yerel halkı ise ter¼rist olarak ilan etmiştir (Adıbelli, 2007:115).

G¼n¼m¼zde ise bu b¼lgede enerji piyasası a¼ısından en ¼nemli iki akt¼r devlet Arabistan ve İıan’dır. Petrol rezervleri a¼ısından diğer ¼nemli ¼lke ise İıak’tır. İıak 2004 yılında ABD işgali yaşamasına rağmen hala en b¼y¼k petrol ihracat¼ısı konumundadır (Pınar, 2013: 15-17).

Sonuç olarak Ortadoğu B¼lgesi’nin petrol kaynağı b¼lgenin global d¼zeyde ¼nemini arttırmaktadır.

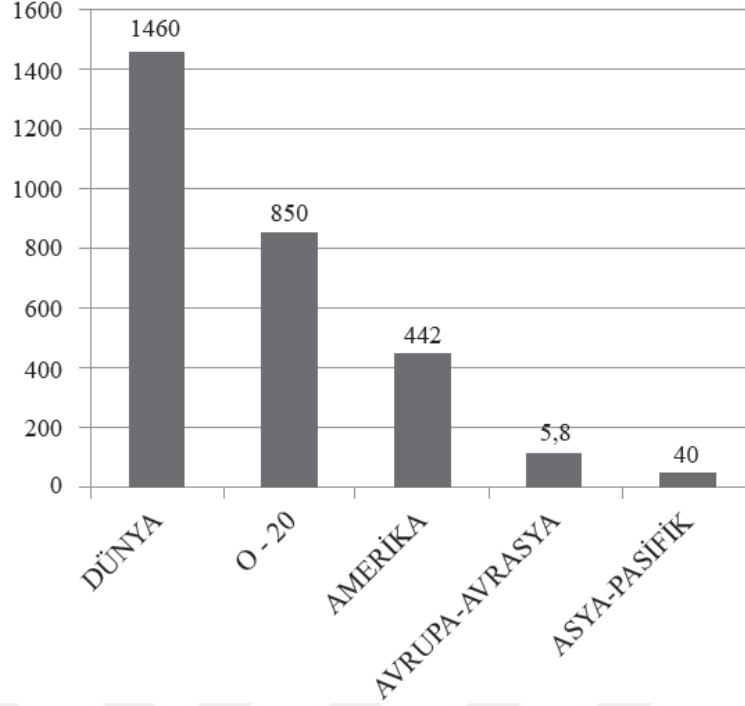
1.3. Ortadoğu’daki Gelişmelerin Nedenleri

Bu nedenleri k¼resel ve b¼lgesel boyutta incelemek m¼mk¼nd¼r. B¼lgesel nedenler kapsamında siyasal, sosyo-ekonomik ve teknolojik nedenlerden bahsetmek m¼mk¼nd¼r.

1.3.1. K¼resel Anlamda Ekonomik Nedenler

Daha ¼nceki s¼re¼lerde petrol a¼ısından toplam k¼resel petrol talebinin yaklaşık %70’ini karşılayan Ortadoğu ¼lkelerinde, petrol¼n yenilenemeyen enerji olması a¼ısından g¼n ge¼tik¼e rezervlerin azaldığı g¼zlenmektedir. Ancak buna rağmen 2010 itibarıyla 1,46 trilyon varil olan d¼nya petrol rezervinin y¼zde 58’i, d¼nya doğal gaz rezervinin y¼zde 48,4’¼ yine Ortadoğu ¼lkelerinde bulunmaktadır. B¼lgenin 850 milyar varillik petrol rezervi ise, ABD’nin 442 milyar varillik petrol rezervinin iki katına eşittir. Dolayısıyla bu veriler b¼lgenin hala ¼nemini koruduğunu ve b¼lge ¼zerindeki k¼resel anlamda siyasal ve ekonomik gelişmelerin her ge¼en g¼n daha da arttığını ifade etmek m¼mk¼nd¼r.

Yapılan araştırmalara g¼re k¼resel petrol rezervleri aşağıda ki şekilde g¼sterilmektedir.

Dünya : 1,46 Trilyon Varil
Orta Doğu (0-20): 850 Milyar Varil
Amerika : 442 Milyar Varil
Avrupa ve Asya : 111 Milyar Varil
Asya-Pasifik : 40 Milyar Varil

Kaynak: Mutlu vd., 2012: 16.

Şekil 1.1. İspatlanmış Petrol Rezervi (2010)

Şekil 1.1’de görüldüğü gibi dünya petrol rezervlerinin %50’den fazlası Ortadoğu ülkelerinde yer almaktadır. Bunu sırasıyla Amerika, Avrupa ve Asya ve Asya- Pasifik ülkeleri takip etmektedir.

Bu koşullarda önümüzde ki 50 yıl boyunca bölgenin sadece petrol ve doğal gaz ihracatından 130 trilyon dolar gelir elde etmesi beklenmektedir. Bu tutar ise 2010 yılı fiyatlarıyla dünya hâsılasının 2 katı miktarındadır. Yine veriler doğrultusunda dünya petrol rezervleri 1,46 trilyon varildir. Dünya petrol rezervinin ömrü ise 49,2 yıl olarak tahmin edilmektedir.

Dünya petrol üretimi 2010 yılında 81,75 milyon varil/gün olarak kaydedilmiştir. 2010 yılında Avrupa ve Avrasya üretimi % 2 azalırken ve Avrupa’da enerji stoklarının azalması nedeniyle peş peşe petrol rafinerileri kapanırken veya Çin tarafından satın alınırken, Orta ve Güney Amerika ile Afrika’da %4’lük üretim artışları gerçekleşmiştir (Mutlu vd., 2012:17).

1.3.2. Bölgesel Nedenler

Arap Bahar'ını ortaya çıkaran nedenleri aşağıdaki gibi ifade etmek mümkündür. Bunlar (Öztoprak,2012: 9):

- Tarihsel nedenler,
- Sosyal ve iktisadi sebepler,
- Siyasal sebepler
- Teknoloji ve globalleşme ile ilgili sebepler şeklinde ifade edilebilir.

1.3.2.1. Tarihsel nedenler

Arap Bahar'ına neden olan tarihsel gelişmeleri şu şekilde özetlemek mümkündür (Aydın, 2014:57-58):

Kuzey Afrika ve Arap yarımadasındaki ülkeler önce Osmanlı İmparatorluğu'nun hakimiyetinin bitmesi ve sonrasında 1. Dünya savaşı sonucunda Avrupa ülkelerinin plan ve etkileri çerçevesinde kurulmuştur. Dolayısıyla bu ülkeler bağımsızlık anlamında herhangi bir mücadele vermemiş ve Avrupa ülkelerinin lütfu ile bağımsızlıklarını kazanmış gibi lanse edilmiştir. Bu süreçte yönetimlerinde kendi iradeleri söz konusu değildi. Bu anlamda geçmişte batı tarafından bastırılmış bağımsızlık mücadelesi Arap Baharı olarak adlandırılan olaylarla ortaya çıkmıştır.

Yukarıda da değinildiği gibi Arap toplumu 1990'lü yıllarda batının müdahalesini yoğun bir şekilde yaşamış, onlar tarafından kandırılmış, hor görülmüş, günümüzde ise kendi yönetimlerine değil de bir anlamda batıya yönelik olarak tepkilerini ortaya koymuşlardır, şeklinde yorum yapılabilir

Diğer taraftan İsrail Devleti'nin her dönemde ABD destekli politikalar bağlamında kendisini ayrıcalıklı kabul etmesi bunun yanısıra Arap ülkelerinin bu devlet ile yaptığı bütün savaşları kaybetmesi toplumsal anlamda tepkiye neden olmuştur diyebiliriz. Bu noktada, Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdül Nasır haricinde Arap Dünyası'ndan herhangi bir devletin resmi tepki göstermemesi de toplumsal tepkiye ve halk ayaklanmalarına neden olmuştur.

1.3.2.2. Sosyo-ekonomik nedenler

Seküler, dindar, Müslüman, Hristiyan pek çok siyasi grup birlikte, omuz omuza Arap siyasetini etkilemişlerdir. Bu farklı grupları bir araya getiren ortak dinamik ise ekonomik başarısızlıktır. Bu açıdan Arap Baharı, 1979 İran Devrimi gibi dinsel yahut Nasır olayında olduğu gibi ideolojik bir olay değildir (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 150).

2010 yılında yapılan bir çalışmaya göre petrol zengini olan bir iki Arap ülkesinin dışında halkının yüzde 50'den fazlası mutlu olan hiçbir Arap ülkesi bulunmamaktadır (Bacık, 2011:16).

Bu bölgede petrol fiyatlarının artmasına rağmen gelirin oldukça düşük seviyelerde seyretmesi ve buna bağlı olarak refah artışının yaşanmaması diğer yandan gelir dağılımındaki adaletsizlik halk arasında huzursuzluklar yaşanmasına ve toplumsal tepkiye neden olmuştur (Allanson, Baumann, Taub, Themner ve Wallensteen, 2012: 150).

Bu gelişmeler halkın daha fazla fakirleşmesine, demografik yapı gereği genç işsizliğin artmasına ve devlet müdahaleleri sonucu özel piyasaların gelişmemesine sebebiyet vermiştir. Tüm bu sakıntılar yolsuzluk ve konut problemleri ile birleşince bu ülkelerde olayların başlaması kaçınılmaz olmuştur (Malik ve Awadallah, 2013: 296).

Sonuç olarak bölgedeki ülkelerin pek çoğu petrol ihracatçısı olmasına rağmen, gelirin belirli grupların elinde toplanması, gelir dağılımının adaletsiz olması, sanayileşme ve kalkınma hamlelerinin başarısız olması halkın yönetime karşı güven endeksini zayıflatmıştır. Diğer taraftan bilgi teknolojileri sayesinde global anlamda kullanılan sosyal medya vasıtası ile halk diğer gelişmiş ülkelerdeki yaşam standartları anlamında farkındalık yaşamıştır. Ayrıca iç piyasalarda finansal ve ekonomik anlamda gelişmemişlik de süreci olumsuz etkilemiştir. Tüm bu gelişmeler ise diğer nedenlerde olduğu gibi halkın demokrasi ve ekonomik anlamda özgürlüğü talep etmesine neden olmuştur.

Ekonomik faktörler aşağıda ki tabloda daha net görülmektedir.

Tablo 2.1. Arap Ülkelerinde İşsizlik ve Enflasyon Oranları

	İşsizlik Oranı % (2010)	Enflasyon Oranı % (2009)
Cezayir	10,2	4,5
Mısır	9,4	18,3
Ürdün	12,6	14,9
Libya	30	10,4
Fas	9,1	3,9
Suriye	8,6	15,4
Tunus	5	14,9
Yemen	35	19

Kaynak: <http://www.indexmundi.com>

Tablo 2.1'e göre Arap ekonomileri işsizlik ve enflasyon açısından ele alınırsa durumun ülkeler açısından ne kadar vahim olduğu anlaşılmaktadır. Yemen'de resmi işsizlik %35 düzeyinde görünmektedir. Bu rakam Ürdün'de %12,6 civarındadır. Diğer etken olan enflasyon oranları incelendiğinde de durumun aynı olduğu ve normalin üzerinde enflasyon gerçekleştiği görülmektedir. Diğer taraftan Arap ekonomileri analiz edilirken salt enflasyon ve işsizlik sorununun dışında pek çok sorunun da süreci olumsuz etkilediğini ifade etmek mümkündür. Örneğin, kamu kaynaklarının yeterli kullanılmaması, yolsuzluk gibi pek çok farklı etken daha denklemin içinde bulunmaktadır.

Tablo 2.2. Arap Ülkelerindeki Ekonomik Durum ve Risk Analizi

Ülke	Petrol ve Doğalgaz Üretimi (KBO)	Yaş Ortalaması	Kişi Başına GSYH (\$)	İşsizlik (%)	Risk Pozisyonu
Cezayir	1937	27,1	4478	10,2	yüksek
Mısır	739	24	2771	9	yüksek
Libya	1671	24,2	12062	30	yüksek
Fas	5	26,5	2868	9,1	orta
Sudan	485	18,4	1643	18,7	orta
Tunus	87	29,7	4160	14	yüksek
Bahreyn	189	30,4	19641	15	yüksek
İran	4215	26,3	4484	14,6	orta
Irak	2481	20,6	2626	15,3	orta
Kuveyt	2228	26,4	32530	2,2	düşük
Umman	878	23,9	18041	15	orta
Katar	1811	30,8	74423	0,5	düşük
Suudi Arabistan	9982	24,9	16641	10,8	düşük
Suriye	385	21,5	2892	8,3	orta
BAE	2915	30,2	47407	2,4	düşük
Yemen	255	17,9	1231	35	yüksek

Kaynak: <http://www.indexmundi.com>

Tablo 2.2’de göze çarpan en önemli değişken ortalama yaş göstergesidir. Hemen hemen birçok ülkede bu ortalama yaş 30’un altındadır. Dolayısıyla bu işsiz genç potansiyeli kişi başına gelir ve işsizlik faktörleri ile birlikte değerlendirildiğinde birçok Arap ülkesinin yüksek risk ile karşı karşıya kaldığını ifade etmek mümkün olmaktadır. Daha çarpıcı bir ifade ile sosyal huzursuzluk ortamında kamu harcaması yaparak halkı rahatlatabilen Suudi Arabistan, Kuveyt gibi petrol zengini ülkeler dışında hemen bütün Arap ülkelerinin ciddi risk taşıdığı da düşünülebilir.

Bütün dünya ülkelerini olumsuz etkileyen 2008-2009 Ekonomik Krizi bölge ülkelerinde bu süreçte olumsuz etkilemiş ve olayların çıkması ve hızlanması anlamında olumsuz katkıda bulunmuştur. Şöyle ki; petrolü olmayan bölge ülkelerinin bu krize hazırlıksız yakalanmaları ve sıkıntılara maruz kalmaları, zaten bozuk olan ekonomik koşullarda halkın tepki göstermesine neden olmuştur (Avcı, 2012:71).

Yukarıda bahsedilen genç işsiz nüfusun Fransa gibi bazı ülkeler tarafından çıkarılan “Göçmen Yasası” sonucu göçlerin durdurulması da bu ülkelerde genç işsizlerin artmasında etkili olmuştur (Kılıç, 2012:26).

Bu gelişmenin hemen arkasından yaşanan ve yukarıda da ifade edilen 2008-2009 krizi diğer Arap ülkeleri gibi Mısır’ı da ciddi oranda etkilemiş ve halk ekmek dahi bulmakta güçlük çeker hale gelmiştir. Bu dönemde Mısır’da temel gıda fiyatları da normalin oldukça üstünde bir artış göstermiştir (Avcı, 2012:71; Doster,2013:13).

Bütün bu koşullar çerçevesinde hemen hemen bütün bölge ülkelerinde belirli bir ekonomik politikanın olmadığını ifade etmek mümkündür. Bu ise ülkeleri dışa bağımlı hale getirmektedir.

1.3.2.3. Siyasi nedenler

Arap Bahar’ının en az ekonomik nedenler kadar önemli olan diğer faktörü siyasi nedenler olarak değerlendirilebilmektedir. Bu nedenler ise aşağıdaki gibi özetlenebilmektedir.

Arap Bahar’ının siyasi nedenlerinin en önemlisi demokratik yönetimlerin olmayışıdır. Bu ülkelerde genellikle diktatör tarzı yönetimin hâkim olması bir noktada halkı olumsuz yönde etkilemiştir. Yönetim tarzının diktatörlük şeklinde olması halkın korku, huzursuzluk ve kaygı duymasına sebebiyet vermiştir. Bu yönetimlerde halkın sürekli baskı

altında tutulmuş olması diğer taraftan ekonomik koşulların çok kötü gelişmesi halkın ayaklanmasına neden olmuştur (Montalvo, 2012: 3; Kaplan, 201:338).

Ayrıca yönetimde kurumsal yapının düşük rüşvet ve yolsuzluğun hat safhada olması ve bürokratik sistemin belirli bir elit grubun elinde bulunması sorunları daha da büyük boyutlara taşımıştır (Malik ve Awadallah, 2013: 297).

Bununla birlikte bu ülkelerin birlikte dış politikaları kurumsal yapıdan ziyade iktidardaki kişilerin şahsi yaklaşımları doğrultusunda belirlenmekteydi. Dolayısıyla diğer ülkeler ile ilişkilerde belirli bir düzen yakalanamamıştır. Ayrıca bu siyasi ilişkilerde bu ülkelerin çıkarları her zaman göz ardı edilmiştir. Dolayısıyla bu durumun farkında olan halk, bu doğrultudaki görüşlerini Arap Baharı sürecinde belirtmekten çekinmemişlerdir (Kaplan, 201:338).

Bu durumda, Arap ülkelerinde yaşayan halkın yönetimde söz sahibi olamaması da tepkilerinin Arap Baharı sürecinde bu denli ağır olmasına neden olduğunu ifade etmek mümkün olmaktadır. Dolayısıyla bir anlamda demokratik yollardan sesini duyuramayan halkın bu yöntem ile sesini duyurmaya çalıştığı düşünülebilir.

Diğer taraftan bürokratik yapılanma anlamda yetersiz olan hükümetlerde, kamusal görevlerini tam anlamı ile yerine getiremez hale gelmiştir. Diğer taraftan devlet veya iktidarda ki kişiler önemli politik, siyasi, ekonomik ve diğer kararlarda kendi şahsi düşünceleri doğrultusunda hareket eder hale gelmiş ve halkın tepkisini çekmiştir. Diğer olumsuzlukların beraberinde bu durumunda farkına varan halk bu duruma son vermek adına Arap Bahar'ını bir fırsat olarak görmüştür (Ayhan, 2012:13).

Bu ülkelerde halk tarafından yukarıda sıralanan nedenlerden dolayı halk tarafından destek görmeyen devlet yönetimi batılı ülkeler tarafından destek görmüşlerdir. Bu durum ise halkın daha çok tepkisini çekmiş ve öfkesini tırmandırmıştır. Neticede ise bu durum Arap Bahar'ının siyasi temel nedenleri arasında yer almıştır.

1.3.2.4. Küreselleşme ve teknolojik gelişmeler

Bilişim ve teknolojinin gelişmesi küresel anlamda ülkeler arasındaki sınırları ortadan kaldırmış, dünyanın herhangi bir noktasında meydana gelen olayların saniyeler içerisinde dünya geneline yayılmasını mümkün kılmıştır. Günümüzde sosyal medyanın gücü tartışılmaz boyuttadır. Bu gelişmeler doğrultusunda bölge halkının özellikle sosyal medyayı

kullanan genç kesimin gelişmiş ülke olanaklarını fark etmesi ve aynı koşulları ülkelerinde talep etmeleri Arap Baharı sürecinin temel çıkış noktalarından birisidir (Buzkıran ve Kutbay, 2013: 151). Dolayısıyla küreselleşme ve teknoloji faktörlerinin bu süreçte önemli bir rol oynadığı ifade edilebilir.

Bu süreçte teknolojik anlamda sosyal medya olaylar esnasında önemli rol oynamıştır. Özellikle yönetime karşı oluşan ayaklanma ve olaylara destek vermiş bu hareketlenmenin kısa sürede yayılmasını sağlamış, küçük çaplı olayları mobilize ederek kitle hareketlerine dönüşmesini sağlamış ve tüm bu etkiler ile rejimlerin en önemli problemi haline gelmiştir (Szajkowski, 2011).

Tüm bu etkilerinin karşısında diktatör yönetim liderleri sosyal medya kullanımını yasaklamış veya kontrol altına alma yoluna gitmiştir (Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi, 2014).

2. BÖLÜM

2. ORTADOĞU ÜLKELERİNDE YAŞANAN HALK AYAKLANMALARI

Bu bölümde öncelikle Arap Baharı olaylarının genel çerçevesi ele alınacak sonrasında etkisi olan ülkeler tek tek değerlendirilecektir. Ayrıca Arap Bahar'ının ekonomik etkileri üzerinde durulacaktır.

2.1. Arap Baharı

Yaşanan olayların ve kitlesel halk hareketlerinin bahar olarak nitelendirilmesi bazı gruplar açısından olumsuz nitelendirilmiştir. Ancak tarihte yaşanan birçok olayda bahar kelimesinin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Çekoslovakya'nın Sovyetler Birliği'ne karşı verdiği politik özgürleşme mücadelesi Sovyetlerin müdahalesi ile son bulmasına rağmen daha sonra "Prag Baharı" olarak anılmıştır. Bir diğer örnek ise 1830-1848 devrimleri kapsamında da bahar kelimesi kullanılmıştır. Dolayısıyla Ortadoğu ülkelerinde diktatör yönetimin baskısı altında kalan halkın ayaklanmasının bahar olarak adlandırılması, yeni bir oluşumun habercisi niteliğinde ifade edilebilir (Duran ve Özdemir, 2012:185).

Dolayısıyla gelişmeleri yakından takip eden pek çok devlet, sivil toplum kuruluşları, uzmanlar bölgede gerçekleşen olayların ciddiyet boyutunu fark ederek bu süreci daha ılımlı lanse etmek ve bu hareketliliği daha ılımlı göstermek amacı ile bahar olarak benimsemişler ve bu halk hareketine Arap Baharı adını vermişlerdir.

Arap Baharı, Tunus'ta 17 Kasım 2010'da başlayarak ve bölgede birçok ülkeye yayılmıştır. Bu açıdan halk tarafından baskıcı rejime karşı yapılan bu ayaklanmalar Arap Baharı olarak adlandırılmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 62).

Diğer taraftan Arap Baharı, sadece bölge ülkelerini ve halklarını ilgilendiren bir durum değil aynı zamanda bölge üzerinde geçmişten günümüze kendilerinde hak gören ülkelerinde söz haklarını kaybetmelerine neden olan ve küresel anlamda dengeleri bozacak nitelikte olan olaylardır. Bu anlamda uluslararası politikalarda konu derinlemesine ele

alınmış, incelenmiş ve müdahale edilmiştir. Türkiye'nin de bu süreçte üretmiş olduğu retorik¹ ve dış politikadaki tutumu oldukça önemlidir (Çiçekçi, 2012: 20).

2.2. Arap Baharının Ortaya Çıkış Süreci Olayların Başlaması ve Yayılması

Bölgede meydana gelen protestolar, işsizlik, gıda enflasyonu, siyasi yozlaşma, ifade özgürlüğü kısıtlaması, usulsüzlükler ve kötü yaşam koşulları gibi pek çok sorun sonucunda önce Tunus'ta Muhammed Bouazizi'nin kendini yakmasıyla başlamış ve ardından benzer sorunlar yaşayan ülkelerde etkisini göstererek hızla yayılmıştır (Paksoy vd., 2012:49)

Üniversite mezunu olan Muhammed Bouazizi iş bulamadığından, kendini ve ailesini geçindirmek için seyyar satıcılık yapıyordu. Ancak, seyyar satıcılık yapmak için gerekli lisansa sahip olmadığından buna müsaade edilmiyordu. Muhammed Bouazizi olayın yaşandığı gün, kamu görevlilerinin kötü muamelesine maruz kalmış, mallarına el konulmuş ve yetkili mercilere şikâyetinde bulunmasına rağmen olumlu bir cevap alamamıştı. Daha önceleri de buna benzer hadiselerle sık sık karşılaşmıştı. Fakat son olaya verdiği tepki diğerlerinden daha farklı olmuştu. Muhammed Bouazizi'nin ölümü sonrasında Tunus halkının, özellikle de gençlerin sosyal medyayı kullanarak kendi aralarında örgütlenmeleri ve siyasal iktidara karşı protestolar düzenlemeleri Muhammed Bouazizi'nin ölümüne farklı bir boyut kazandırmıştır. Yapılan protestolar bütün ülke geneline yayılmıştır. Siyasal iktidarlara gösterilen tepkiler sadece Tunus ile sınırlı kalmayıp, Ortadoğu ve Kuzey Afrika bölgesinde bulunan Mısır, Libya, Bahreyn, Ürdün, Suriye, Cibuti, Irak, Cezayir, Yemen, Fas ve Suudi Arabistan gibi ülkeleri de etkisi altına almıştır. Daha önceki yıllarda da bölge ülkelerinde siyasal iktidarlara karşı toplumsal tepkiler gösterilmesine rağmen, bu tepkiler mahalli kalmıştır. Arap Baharı ise bütün bölgeyi kuşatarak siyasal iktidarlara reforma değil, değişime zorlamıştır (Genç, 2011:50-51).

Yukarıda ifade edildiği gibi bu protestoların ilki 18 Aralık 2010 tarihinde Tunus'ta yaşanmıştır. Daha sonra Mısır, Yemen, Cezayir ve Ürdün'e sıçramıştır. Tunus ve Mısır'da başarı göstermiş olan bu ayaklanmalar, 23 yıldır yönetimde olan Zeynel Abidin Bin Ali ile 30 yıllık yönetici Hüsnü Mübarek'in görevlerini bırakmasıyla, Libya'da Muammer Kaddafi'nin devrilmesi ile sonuçlanmıştır. Bu gelişmelerin ardından değişim Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın tamamına yayılmıştır. Ayrıca Arap ülkeleri olmayan; İran, Arnavutluk ve Ermenistan'da bile, Arap Baharı'nın etkisiyle küçük çapta olaylar yaşanmıştır.

¹ Retori: Söz sanatlarını konu alan bilim dalı

Bu süreçte, Arap Baharı genel olarak halkın özgürlük ve hak talepleri ile başkaldırdığı bir süreçtir. Bu noktada ekonomik, politik ve siyasi baskının varlığı, yolsuzluk ve yozlaşma oldukça etkili olmuştur (Kök ve Tekerek, 2012:60).

2.3. Arap Baharı Kapsamında Yaşanan Olaylar

Arap Baharı sürecinde yaşanan olayları büyük ve küçük çaplı olarak iki şekilde değerlendirmek mümkündür.

2.3.1. Büyük Çapta Yaşanan Olaylar

Büyük çaplı olarak nitelendirilen olayların çıkış noktası Tunus'tur. Buradan Mısır, Libya, Suriye, Yemen ve Bahreyn'e yayılmış ve Suriye'de bu hareketlenme iç savaşa neden olmuştur.

2.3.1.1. Tunus (Yasemin Devrimi)

Yasemin Devrimi olarak adlandırılan süreç Tunus'ta gerçekleşen ve birçok şehire yayılan halk hareketleridir. Bu olayların çıkış noktasında gıda bulma zorluğu, yüksek enflasyon, siyasilerin baskıcı yönetim tarzı, yaşam koşullarının oldukça kötü olması ve yüksek derecede işsizlik yatmaktadır. Olayların bitişi ise 23 yıl iktidarda olan Zeynel Abidin Bin Ali'nin 14 Ocak 2011'de ülkeden kaçması olarak bilinmektedir (Paksoy vd., 2012:49).

Yönetim ülkedeki halk hareketlerini polis güçleri ile bastıramayınca askerleri görevlendirmiş, fakat asker sivillere ateş etmeyeceklerini ifade etmişlerdir. Bu gelişmelerin üzerine Zeynel Abidin Bin Ali bir daha Cumhurbaşkanlığı için adaylığını koymayacağını belirtmiş Suudi Arabistan'a kaçmıştır.

Bu gelişmelerin ardından geçici hükümet kurulmuş yetkiler bu hükümete devredilmiş ve hükümet yeni bir anayasa taslağını hazırlamak ile görevlendirilmiştir (Ayhan, 2012:78).

Fakat yeni başbakanın eski cumhurbaşkanına yakınlığının bilinmesi halk tarafından yeni ayaklanmalara neden olmuş bunun üzerine başbakan da bu baskıya dayanamayarak istifa etmiştir. Bu olaydan sonra Başbakanlık görevine Elbaci el Sebsi getirilmiş ve yeni başbakan eski hükümet yanlılarını tanımadığını ifade ederek yeni bir oluş gerçekleştirmiştir.

Bununla da kalmamış parlamentodaki siyasilerin yeni seçimlere katılamayacağını açıklamıştır (Ulutaş, 2011:7).

Yeni seçimlerde katılım oranı tahminlerinde üzerinde gerçekleşmiş ve oy kullanabileceklerin %90'nı sandık başına gittiği gibi kayıtlı olmayan halkta oy kullanma yoluna gitmiştir. 23 Ekim sonrasında ülkede siyasal anlamda çok partili rejime geçilmiştir.

Yeni anayasa görüşmeleri de sıkıntılı geçmiştir. Bu süreçte en fazla üzerinde durulan konu din ile ilgilidir. Uzun süren tartışmalar sonucunda anayasada "İslam devletin dinidir" maddesi üzerinde karar verilmiştir (Özkırmı, 2013).

Bu halk hareketlerine Yasemin Devrimi denilmesi ise halk protestolarına neden olan Tunuslu genç Muhammed Buazizi'nin kendisini yakması sonrasında "Göstericilere ateş açan polis şiddet kullanmak yerine eylemcileri koruması gerektiğini" ileri süren Tunuslu blog yazarlarının "Polise karşılık olarak yasemin verelim" sloganıyla yola çıkılmasıdır. Ayrıca yasemin ülkenin sembolüdür. Bu olaylar aynı zamanda sosyal medyada da bu şekilde yayılmıştır ki bu oldukça etkili olmuştur (Solmaz, 2013:34).

Tunus'ta başlayıp diğer Arap ülkelerine yayılan u halk ayaklanmaları Arap Bahar'ının mihenk taşıdır. Ortadoğu'da yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilmektedir.

2.3.1.2. Mısır Devrimi

Mısır Arap Baharı öncesinde de (2000 ve 2002 yıllarında) İsrail ve Filistin arasında yaşananları ciddi bir şekilde kınamıştır.

Ayrıca, Mısır'ın yönetim anlayışı uzun dönemler itibari ile olağanüstü hal yasaları şeklinde oluşuma gitmiş ve bu süreçte yönetim bu anlayışa dayanarak halka şiddet uygulamıştır. 7 Haziran 2010 tarihinde Halid Said isimli Mısırlı bir gencin, işkence yapılarak öldürülmesi bu olaylardan en acı ve çarpıcı olanıdır. Bu olay halk tarafında Mübarek'in kötü yönetimi şeklinde algılanmış ve halk tarafından protesto edilmiştir (Özey, 2013:196).

Bu anlamda 11 Şubat 2011 tarihine kadarki süreçte iktidarda olan güç, nüfusun çoğunluğunu temsil etmiyor, kimseye hesap vermiyor ve kendisinin ve iştirakçilerinin çıkarlarını önceleyen bir kalkınma modeli uyguluyordu. Bu kalkınma modeli temelde iç ve

dış yatırımların artırılması yoluyla ekonomik büyümeye odaklanmıştı. Bu modelin temel özellikleri şu şekildedir (Gala, 2011:74):

- Ekonomik büyüme gerekli ancak çoğunluğun refah düzeyini artırmak için yeterli değildi. İstihdam yaratıcı büyüme, eğitim, sağlık gibi sosyal sektör reformları ve güvenlik ağı eşitlikçi bir kalkınma için olmazsa olmazları oluşturuyor.
- Piyasaların etkin çalışabilmesi için devlet önemli bir role sahiptir. Daha eşit bir toplum için de hakeza devletin önemli işlevleri bulunmaktadır.
- Rekabet koşulları iyileştirilirken, tüketicilerin sömürülmesini engelleyecek ve çalışanların haklarını koruma altına alacak düzenlemelere ihtiyaç vardır.
- Son olarak hiçbir başarılı gelişmekte olan ülkenin kalkınma sürecinde küresel piyasaların nimetlerinden vazgeçmediği görülmektedir. Kalkınma dönemin ilk aşamalarında yaşanacak düşük iç tasarruflar oranları, teknolojik yetersizlik gibi kısıtlar dikkatli bir şekilde yürütülecek küresel piyasalara entegrasyon süreci ile aşılabildi.

Dolayısıyla bu model ülkenin birtakım gerekliliklerinin ve alt yapı eksikliğinin yetersiz olması ve yönetimde halk ve halkın demokratik ve yaşam haklarının ötelenmiş olması nedeniyle başarısız kabul edilebilirdi.

Bu açıdan yukarıda ifade edilen ve yasal anlamda yaşananların ve haksızlıkların sonucunda ülkede 25 Ocak 2011’de halk protestoları başlamıştır. Halk Tahrir Meydanı’nda toplanmış ve Mübarek Rejimini devirmek için harekete geçmiştir. Protestolar 18 gün sürmüş ve 11 Şubat 2011 tarihinde Hüsnü Mübarek’in görevini bırakmasıyla sonuçlanmıştır (Yalçiner, 2011:76).

Bu olay neticesinde Mısırlılar, 30 senelik rejimi kendi elleriyle sonlandırmışlar, ancak önceki rejimin bıraktığı izler neticesinde, yeni Mısır için baş edilmesi güç zorluklarla karşılaşmışlardır. 30 yıl boyunca ülke sanayisi nerdeyse hiç yatırım almamış, altyapı hizmetleri olabildiğince az düzeyde gerçekleştirilmiş ve ülke ekonomisine kurumsal bir yapı kazandırılmamıştı. Ekonomik sıkıntıları aşmak ise devrimin ardından gelecek iktidarı bekleyen en zorlu görevdi (Telci, 2013:46).

Ülkede devrim sonrasında yaklaşık 6 milyar dolar sermaye çıkışı yaşanmıştır. İhracat ve turizmden kazanılan döviz ise azalmıştır. Ayrıca iç üretim sektöre ugramış ve bazı özel

ve kamu kuruluşları ciddi zarar görmüştür. Bu ortamda geleceğin belirsiz olması uzun dönemli kararların alınmasını güçleştirmiştir (Gala, 2011:74).

Mısır'da Mübarek'in devrilmesiyle beraber yönetime Müslüman Kardeşler (Mursi) gelmiştir. Ancak bu yönetimde, ülkedeki temel sorunları yeterince dikkate almamış ve bu konuda kalıcı çözümler üretememiştir. Yeni yönetim ordunun devre dışı bırakılmasını talep etmiştir. Ancak 60 yıl süren iktidarın bu kadar kısa sürede yıkılmayacağı ise aşıklardı. Bu anlamda Müslüman Kardeşler 'in kurmak istedikleri iktidar bekledikleri gibi sonuçlanmamıştır (Torlak, 2001:1).

Mursi görevi süresince aşağıdaki politikaları izlemiştir (Telci ve Rakipoğlu, 2018: 142-143):

- 30 Haziran 2012'de Cumhurbaşkanlığı görevine başlayan Mursi, yönetimde sivil ve asker ilişkileri açısından etkin bir denge kuramamıştır. Bu ise devlet birimleri üzerinde Müslüman Kardeşler'in hâkimiyet kurma çabası gibi bir önyargı oluşmasına neden olmuştur.
- Mursi Mısır'da seçimleri alıp cumhurbaşkanı olduktan sonra ülkesinde ki yeni siyasi, ekonomik, toplumsal ve askerî süreci tam anlamıyla çözememiştir. Bunun nedeni ise Mursi'nin bu anlamda Tahrir Meydanında ki halkı rahatlatacak çözüm önerileri sunmakta yetersiz kalmasıdır. Diğer taraftan iç politikayı ihmal etmiş daha çok dış politikayla ilgilenmiştir. Bu durum da halkı rahatsız etmiştir.
- Mursi, böylece Ortadoğu ülkelerinde yaşananların bir dönüm noktası olduğunu fark edememiş özellikle asker ile ilişkileri de tam anlamda kuramamıştır.
- Diğer yandan Mursi'nin Cumhurbaşkanlığı olduğunda devlet üzerinde otorite oluşturma yolunu seçmiştir. Bu durum ise Mısır halkın endişelenmesine neden olmuştur.

Diğer taraftan Mısır tarihinin demokratik ve özgür seçimle göreve gelmiş ilk Cumhurbaşkanı olan Mursi, göreve başlamadan önce Askeri Konsey'in almış olduğu yetkilerini sınırlandırma kararını iptal ederek idaredeki yetki ve gücünü sağlama almaya çalıştı. Ancak siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlardaki diğer aktörlerin kendisine destek olmaları bir yana Mursi yönetimine cephe almaları Mursi'yi zor duruma soktu ve artan muhalefete karşı tek başına mücadele etmek zorunda bıraktı. Mursi, toplumdaki diğer

grupların da desteğine ihtiyacı olduğunun bilincinde olarak gerek kendi danışmanlarının gerekse kabineyi oluşturan bakanların önemli bir kısmını İhvan dışındaki gruplardan seçerek toplumsal bir uzlaşma ve diyalog ortamı oluşturmaya çalıştı, ancak bu adımı diğer gruplardan aynı şekilde destek görmedi (Telci, 2014:10-11).

Ayrıca, ordunun sistemli bir şekilde direnç göstermesi de Mursi açısından önemli bir sorundu. Diğer taraftan anayasa mahkemesi 2013 yılında yasama mekanizmasının etkisini azaltmıştır. Sonuç olarak Mursi yönetimi istediği yasal değişikliği de bu şekilde gerçekleştirememiştir. Tüm bu gelişmelerin sonucunda süreç Mursi'yi devirmeye kadar ilerlemiştir (Semin, 2013).

Bu amaçla darbeye giden süreçte dış güçlerinde oldukça etkisi olmuştur. Bu gelişmeler ile ilgili olarak aşağıda ki görüşlere yer vermekte fayda vardır. Mübarek'ten sonra göreve seçilen Mursi hem ülke genelinde hem de dış siyasette Ortadoğu'nun kaderi ile ilgili daha önceki yönetimlerin aksine bir politika izlemiştir. Şöyle ki (Bekaroğlu ve Kurt, 2015:1-36);

Mursi 2012'de gerçekleşen Sina yarımadasındaki İsrail saldırısının ardından derhal İstihbarat şefini ve Sina valisini İçişleri Bakanlığı çalışanlarının bazılarını ve polis komutanını görevlerinden almıştır. Diğer taraftan İsrail Mursi'nin net tavrını öğrenmek için Filistin'e saldırı düzenlemiştir. Aynı amaçla Hamas'ta Mursi'nin tutumunu bilmek istiyordu. Sonuç olarak Mursi yönetimi 2012 yılında Refah sınır kapısını Filistinlilere açarak tepkileri üstüne çekmiştir. Ayrıca gelişmeler ile ilgili şu şekilde açıklama yapmıştır:

“Mısır eski Mısır değil, Araplar da eski Araplar değil. Gazze'ye saldırıların bedeli ağır olacak”.

Bu açıklama İsrail ve diğer dış güçler için Mursi'yi devre dışı bırakma konusunda yeterliydi. İsrail elde etmek istediği bilgiyi almıştı. İsrail Mısır yönetiminin değişmesi sonucu Ortadoğu'nun bundan etkileneneğini düşünüyordu. Bu olaylar sonucu Gazze ablukasını hafifletmiş ve tüm ilgisini Mısır'a yönlendirmiştir. Mursi yönetiminin iktidardan düşmesini istemekteydi

Bu gelişmelerin hemen ardından 22 Kasım'da Mursi yönetiminde yolsuzlukları önlemek ve eski yönetimin etkilerini yok etmek amacıyla anayasal değişiklikler yapacağını duyurdu. Ancak bu durum sosyal karışıklıkların başlaması için yeterli olmuştu. 23 Kasım'da

başlayan gösterilerde Mursi protesto edildi ve Mısır borsası anında %10'a yakın değer kaybetti. Bununla birlikte enerji, benzin ve gıda temininde zorluklar yaşanmaya başlandı.

Mursi Tahrir meydanında olaylar ciddi boyutlara ulaştıkça 15 Aralık tarihinde anayasa değişikliği ile ilgili referandum yapacağını bildirmiştir. Bu referandumda halkın %56,5'i evet demiş, bir hafta sonraki referandumda %71'i evet demiştir. Sonuç olarak anayasa değişikliği %68 oranla kabul edilmiştir. Yönetimdeki hükümet için önemli bir adım olmasına rağmen muhalefet bu anayasa değişikliğinin ülkeyi gerici bir yönetime götürdüğünü lanse etmiştir. Spor karşılaşmaları esnasında stadyumda meydana gelen olayda 21 kişiye ölüm cezası verilmesi protestoları arttırmıştır. Tabii ki bu süreçte dış güçler de olayların bu denli tırmanmasında basın açıklamaları ile katkıda bulunmuşlardır.

Solcu, liberal ve laiklerden oluşan Mursi yönetimini ağır bir şekilde eleştirmeye başlamış ve hatta meşruiyetini yitirdiğini ifade etmeye başlamışlardır. Bu gidişat ise Mısır için darbenin çok yakın olduğunu göstermekteydi. Dolayısıyla Mısır genelindeki protestolarla birlikte, muhalefette Mursi'nin Cumhurbaşkanlığından istifa etmesini talep etmişlerdir. Diğer taraftan en önemli neden ise ekonominin kötüye gitmesi ve gıda temininde yaşanan sıkıntılardır. Bu ise gösterilere katılanların sayısında artış sağlayan en önemli etken olarak kabul edilebilir.

Tüm bu gelişmeler sonunda Mısır genel kurmay başkanı Abdulfettah Sisi, her iki tarafa 48 saat içinde anlaşmaları için çağrı yapmıştır. Sonuç olarak 2013 yılında Sisi seçilmiş başbakanı görevden almış, gösteriler kanlı bir şekilde bastırılmış ve yönetim taraftarı halktan binlerce kişi öldürülmüştür.

Mursi'nin görevden alınması ise şu şekilde açıklanmaktadır.

Mursi Müslüman Kardeşler Örgütü'nün desteği ile başkanlığı devralmıştır. Fakat ABD, Müslüman Kardeşler Örgütü'nün izlediği politikalarından memnun kalmamıştır. Hemen ardından Mursi, 2013 yaz aylarında başlamış olan "Karşı – Arap Baharı" gösterileri kapsamında iktidardan düşmüş ve hapse atılmıştır. Bu durumun temelinde ise ABD'nin Müslüman Kardeşler Örgütü'ne ve Mursi'ye yönelik yaklaşımlarının yer aldığı düşünülmektedir. Askeri gücü elinde bulundurmanın verdiği avantajla yönetimi ele geçiren Sisi ise öncelikli olarak, başkanlığı için zemin hazırlayacak olan meşruiyeti sağlama çalışmalarında bulunmaya başlamıştır. Dikkat çeken bir diğer faktör ise, Mısır'da Arap Baharı kapsamında olaylar yaşanmaktayken, batılı ülkeler neredeyse bu duruma tepkisiz

kalmayı tercih etmiştir. Bununla birlikte Mısır'da yaşananlara yönelik birkaç batılı ülke başkentinde küçük çaplı gösteriler düzenlemişse de hiçbiri ses getirmemiştir (Yalçınkaya, 2014).

2.3.1.3. Libya İç Savaşı

Libya, Ortadoğu bölgesinin temel özelliklerini taşıyan bir ülkedir. Ülkede aşiret yapısı hakimdir ve aşiretlerin bazıları devlet yönetiminde oldukça etkilidir. Diğer taraftan bölgenin en değerli petrol yataklarına sahip bir ülkedir. Bu anlamda Batılı ülkelerin dikkatini her zaman çekmiştir. Diğer taraftan İtalya bağlantısı ve Afrika'ya yakınlığı coğrafi anlamda önemini arttırmaktadır. Ülkenin bu özellikleri hem fırsat hem de tehdit unsurları içermektedir.

Bu süreçte ülkede diğer ülkelerde yaşanan olaylar görülmüş ve halk aynı talepler ile hareketlenmiştir. Ancak Libya çok kabileli bir yapı ile dikkat çekmektedir. Buna göre Kaddafi yönetiminde 25-30 arası kabile siyasette etkin rol almışlardır. Bu kabilelerden 10 tanesi ise yönetimde kilit rol oynamaktaydılar (Ayhan, 2011:12-13).

Dolayısıyla bu ülkede meydana gelen olaylar diğer Ortadoğu ülkelerinden farklıdır. Şöyleki aşiretlerin olduğu bu ortamda aşiret yanlıları ile karşıtları birbirleri ile savaşmıştır. (Ayhan 2011: 14).

Kabileler arasındaki iç savaş sonrası Kaddafi yanlıları Bingazi'yi ele geçirmişler ve bu noktada Fransa ve İngiltere bombardımana başlamıştır. Diğer taraftan Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi; 1973 sayılı karar onaylamış ve uygulamaya koymuştur. Bu kararda sivil halkın güvenliği ön plandadır (Williams ve Bellamy 2012, 275).

Protestolar 15 Şubat 2011 tarihinde başlamış, iç savaş Sirte'nin düşmesi ve Muammer Kaddafi'nin öldürülmesiyle 20 Ekim 2011 tarihinde sona ermiştir. Medyaya göre olaylar halkın 2010-2011 yılı boyunca Arap dünyasını saran protestoların bir ayağı olan 2011 Mısır Devrimi'nden esinlenmesi sonucu başlamıştır (Paksoy vd., 2012:49).

Bu ülkedeki iç savaşın çıkış nedeni ise Tunus'a benzer şekildedir. Şöyle ki; 15 Şubat'ta avukat ve rejim karşıtı Fethi Terbil Bingazi'de tutuklanmış ve gösterilere polislerin müdahalesi ile ateşlenmiştir (Tekin, 2011). Bu olaydan sonra toplumsal bir hareketlilik başlamıştır.

Yukarıda da ifade edildiği gibi 18 Şubat 2011’de gösteri yapanlar bazı polis ve askerlerin desteği ile Bingazi’yi ele geçirmiş, diğer taraftan hükümet askeri kuvvetleri buraya yönlendirmiştir. Böylece ülke iki ayrılmıştır (Demir, 2011:50).

Bu gelişmelerin üzerine NATO, 2011 mart ayında “insani müdahale” kapsamında Libya’ya hava harekâtı operasyonuna başlamıştır. Bu harekât yaklaşık 8 ay sürmüştür. Bunun sonucunda Geçici Ulusal Konsey (UGK) kesin zafer kazanmış ve 20-28 Ağustos’ta başkent Trablus UGK kontrolüne geçmiştir. Dünya Genelinde yüzün üzerinde ülke UGK’yı tanıdığını belirtmiştir. Hemen arkasından 20 Ekim 2011’de Kaddafi kendi memleketi olan Sirte’de öldürülmüştür. Böylece iç savaş kesin olarak UGK zaferiyle sonuçlanmıştır (Paksoy vd., 2012:49).

Zafer sonrası ülkede sorunlar bitmemiştir. Aşiretler arasında petrol gelirlerini paylaşamaması bu sorunların başında gelmektedir (Van Genugten, 2011:61). Demokrasiye geçiş sürecinde aşiret tarzı yönetimlerin olumsuz etkileri devam etmiş ve geçiş sürecini zorlaştırmıştır.

Hem petrol hem de doğal gaz açısından oldukça zengin olan ülkede meydana gelen olayların sadece halk ayaklanması olarak nitelendirilmesi yanlış olacaktır. Özellikle NATO müdahalesi sonucunda çok sayıda sivil halkın öldürülmesi ve Kaddafi’nin öldürülme şekli dünya genelinde eleştirilere sebebiyet vermiştir. Bu anlamda batılı şirketler açısından bu ülke fırsat niteliğindedir.

2.3.1.4. Suriye İç Savaşı

Diğer ülkelerde olduğu gibi benzer nedenlerden dolayı Suriye’de de olaylar başlamıştır. Başlangıç ise 15 Mart 2011’de Dera’da gerçekleşmiştir. Suriyeli muhalif güçler özgür Suriye hükümetini kurmak için Beşşar Esad yönetimine karşı silahlanmışlardır. Her iki tarafda dışarıdan her türlü desteği almaktadır (Paksoy vd., 2012:49). Bu iç savaş günümüze kadar devam etmiş ve hala sürmektedir.

Diğer ülkelerde halk hareketleri iktidarın yıkılması ile sonuçlanmış ancak Suriye iç savaşı yaklaşık 8 yıldır devam etmektedir. Bu süreçte ülkede istikrarsızlığa neden olmuş ve beraberinde hem Suriye hem de diğer ülkelere ağır yükler yüklemiştir.

15 Mart 2011 tarihinde diğer ülkelerde olduğu gibi Suriye’de de başlayan özgürlük isteği hükümetin şiddet yolu ile bastırmaya çalışması sonucu kanlı bir iç savaşa

dönüşmüştür. Bu savaş komşu ülkelere de etki etmiş ve Ortadoğu ülkelerinin güvenliğini tehdit eder konuma getirmiştir. Ayrıca şii-sünni kutuplaşması, sınırların ihlal edilmesi, Suriyeli mülteciler sorunu gibi sorunların da yaşanmasına neden olmuştur (Orhan, 2013:22).

Ülkede olayların başlamasına neden olan gelişmeler ise şu şekilde özetlenebilir (Çelik, 2013):

Arap Baharı süreci Tunus'ta başlayıp 30 yıllık Hüsnü Mübarek iktidarının devrilmesi ile devam eden bu anlamda sadece Mısır'ı değil bölge halklarını da derinden etkileyen ve hala günümüzde Suriye iç savaşı ile devam eden bir süreçtir. Halk hareketlerinin büyük devrimlere yol açtığı bu dönemde, Suriye'de Dera şehrinde iki bayan doktor telefonla konuşurken; "Hüsnü Mübarek düşmüş, darısı bizim başımıza..." şeklinde niyetlerini dile getirmişlerdir. Telefonları istihbarat tarafından dinlenen bu iki kadın doktor tutuklanıyor ve ceza olarak saçları sıfıra vuruluyor. Bunun üzerine, bu kadınlardan birinin akrabası olan 12-13 tane çocuk, duvarlara "Halk, düzenin yıkılmasını istiyor." sloganını yazıyor. Okulun müdürü bu çocukları istihbarata şikâyet ediyor. Şikâyet üzerine çocuklar tutuklanıyor ve çok ağır işkencelere maruz bırakılıyor. Bunun üzerine, Dera bölgesindeki aşiretlerin reisleri, Dera'nın istihbarat sorumlusundan çocukların bırakılmasını istiyorlar. Fakat bu talepleri geri çevriliyor. Bu olaylar üzerine bir sonraki gün 1000 kişilik grup protesto eylemlerine başlıyor. Protestolar devam ederken insanların öldürülmesi olayları tırmandırarak tepkiler Dera bölgesi dışına yayılıyor. Dolayısıyla Dera'daki isyan büyüdükçe diğer şehirlerde de etkisini gösteriyor. İsyen dalgası Şam, Lazkiye, Humus, Banyas, Hama, Kamışlı ve Halep'e doğru genişliyor.

Sonuç olarak Dera halkına destek için sokağa çıkan diğer şehirlerdeki halka yönelik de yönetim tarafından şiddet kullanılınca, Suriye'deki isyan Esad'ın gitmesini isteyen bir halk ayaklanmasına dönüşmüştür. Arka planı diğer ülkelerde ki nedenlere dayanan bu süreçte on binlerce sivil insan öldürülmüş, şehirler bombalanmıştır.

Diğer Suriye iç savaşının sonuçlanmamasının nedenlerinden birisi de durumun uluslararası arenaya taşınması ve kamplaşmaya neden olmasıdır. Batı ve Ortadoğu ülkeleri Esad'ın yönetimi devretmesi taraftarı iken Rusya, İran ve Çin Esad rejimine destek vermiştir. Bu ülkeler tavırlarını net bir şekilde ortaya koymuş ve gerektiğinde müdahale etmekten de çekinmemişlerdir.

Ülkede 2013 yılının ağustos ayında Esad rejimi aralarında kadın ve çocuklarında bulunduğu Guta bölgesine düzenlediği saldırıda, 1300 kişinin ölümüne neden olmuştur. Bu saldırıda kimyasal silah kullanıldığı ifade edilmiştir (Hürriyet, 21 Ağustos 2013).

Bu olay üzerine ABD Suriye'ye müdahale konusunu gündeme getirmiştir. Bunun üzerine Rusya ABD ile görüşme talebinde bulunmuş ve iki ülke Cenevre'de bir araya gelmiştir. Bu iki ülke Suriye'den kimyasal silah stoklarını istemiş ve 2014 senesine kadar imha edilmesine karar vermişlerdir. Suriye bu karara sıcak bakmış ve aradaki ilişkilerin diploması yolu ile çözülmesi yönünde uzlaşma zemini sağlanmıştır. Cenevre'de yapılan ikinci barış görüşmelerine Esad yönetimi ve muhaliflerde katılmıştır. Ancak hala bir sonuca erişmeyen süreç günümüze kadar gelmiştir.

Diğer taraftan bu iç savaştan en çok etkilenen ülke Türkiye diyebiliriz. Türkiye-Suriye arasında ciddi siyasi krizler yaşanmıştır. Türkiye ilk dönemlerde temkinli bir duruş sergilemiş ancak Esad yönetimini halka uyguladığı şiddete sessiz kalmamış ve Esad yönetimini halkın taleplerine daha ılımlı cevap vermesi konusunda uyarılmıştır. Ancak süreç istendiği gibi gelişmeyince uyarı ile kalmamış Şam'dan büyük elçiliğini çekmiş, muhalif grup olan Suriye Ulusal Konseyi'ne destek verilmesi yolunu açmıştır. Bu anlamda Özgür Suriye Ordu'suna askeri ve lojistik yönden destek verildiği de ileri sürülebilir. Diğer taraftan savaştan kaçan mülteciler için Türkiye'de çadır kampları kurulmuş ve onlara sığınma hakkı sağlanmıştır.

Bu anlamda Türkiye tampon bölge konumuna gelmiştir. Hem insanı hem de askeri yardım gündeme gelmiştir. Akabinde Türkiye'nin F4 uçağının Suriye tarafından düşürülmesi, Esad yönetimi tarafından atılan bombanın Türkiye sınırından geçerek 5 sivilin ölümüne neden olması gibi gelişmeler sonucunda Türkiye sınır ötesi operasyon kararı almıştır.

Bu gelişmeler sonucunda Türkiye NATO'dan yardım istemiştir. Ancak NATO herhangi bir askeri müdahale için henüz erken olduğunu belirtmiş bununla birlikte Suriye tarafından gelebilecek muhtemel bir saldırı için patriot füzelerinin yerleşmesine onay vermiştir.

Tüm bu gelişmeler ve Türkiye'nin net tavrı iki ülke arasındaki ilişkileri olabildiğince yıpratmıştır. Günümüzde ise bu sorunların çözümünde diploması yolu tercih edilmekte ve bu konuda Türkiye'de bu süreçte yerini almıştır.

Önemli bir diğer husus ise Türkiye açısından mülteci sorunudur. Bu sorun Türkiye'yi siyasi, politik ve özellikle ekonomik anlamda oldukça zorlamaktadır.

Suriye'de ki durumun diğer ülkelerden farkı, muhalefeti sünni gurupların koruması ve devam ettirmesi, Şii ve Nusayri grupların ise hâlihazırdaki yönetimi desteklemesidir.

Suriye'de şu an da çok parçalı bir muhalif yapı göze çarpmakta ve uluslararası kamuoyu içeride muhatap alabileceği bir homojen muhalefet bulamamaktadır. Bununla beraber hem Suriye'yi hem komşuları hem de dünya barışını tehdit ettiği varsayımı ile uluslararası koalisyon DAESH terör örgütüne karşı diğer muhalif gurupları, İran Rusya gibi ülkeler ise rejimi savunmak için hava operasyonları düzenlemektedir.

Son günlerde ise Suriye'de yaşanan olayların sonucu ile yaşanan mülteci krizi Türkiye Ürdün gibi bölge ülkelerini etkilemekten çıkmış Avrupa siyaset ve ekonomisini de etkiler duruma gelmiştir.

2.3.1.5. Yemen ayaklanması

Yemen deki olaylar 2010 yılında başlayan Arap baharı ile ileri bir aşamaya girip 2015 yılında da başka Arap Devletleri'nin de müdahil olduğu bir iç savaşa dönüşse de aslında ilk çatışmalar 2003 yılında devlet başkanı Ali Abdullah Salih'in yaptığı bir konuşma sonrası Huti grupların yaptığı protestolar ile başlamıştır.

Yemen'de 2011 yılının başlarında başlayan protesto gösterileri, doğrudan, 33 yıldır iktidarda olan Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih'i ve onun nepotist iktidarını hedef almıştır. Protesto gösterileri, zaman zaman silahlı çatışmaya ve Başkanlık Sarayının vurulmasına kadar varan şiddet eylemlerini de içermiştir. Uzun süren bir protesto gösterileri dizisi sonrasında Devlet Başkanı Ali Abdullah Salih, önce 2011 yılının ekim ayında iktidarı bırakacağını açıklamış, sonrasında da 23 Kasım 2011 tarihinde resmen istifa etmiştir (http://www.tasam.org/files/pdf/raporlar/yemen_raporu_sayfa_11).

Bu tarihten sonra yine Salih'in partisinden aldığı destekle iktidarı Abid Rabbu Mansur Hadi, devralmış fakat ülkede bir istikrar sağlanamamıştır. 2015 yılı itibarı ile arap birliği ülkelerinin de silahlı olarak dâhil olduğu iç savaş devam etmekte ve kuzeydeki Zeydi isyancılar ile güneyde özerklik isteyen gruplar arasındaki mücadele devam etmektedir.

2.3.1.6. Bahreyn ayaklanması

2011 yılın önce Tunus'ta Ocak ayında yaşanan iktidar değişikliği, daha sonra aynı ay içinde Mısır'da başlayan halk ayaklanması, Bahreyn'de uzun yıllar Sünni yönetime muhalif olan Şii grupları büyük çaplı ve benzeri bir halk hareketi için cesaretlendirmiştir. Kuzey Afrika ülkelerinde meydana gelen sokak olaylarının verdiği ilhamla, Bahreyn'de muhalif gruplar Ocak ayından itibaren sosyal medyada köklü reformlar için hareketlenmeye başladılar. Bu hareketlenme kısa bir süre içinde '14 Şubat Devrimi Gençliği' adıyla bütün Bahreynlileri yönetime karşı barışçı sokak gösterilerine çağıran büyük bir şekil almıştır (Öztürk, 2012:394).

Şubat ayından Mart ayının 14'üne kadar ülkedeki büyük siyasi hareketlerin desteğiyle gösteriler artmış bazı bölgelerde Şii ve Sünni gençler arasında çatışmalar çıkmıştır. Bahreyn emirliğine başta ABD olmak üzere batılı güçler tarafından göstericilerin demokratik taleplerinin karşılanması ile ilgili istekler dile getirilmiş fakat yönetim tarafından gösteriler baskı yolu ile sonlandırılmaya çalışılmıştır.

14 Mart'ta Suudi Arabistan bu ülke yönetiminden gelen istek üzerine zırhlı birlikleri ile ülkeye girmiş onun ardından yine bölge ülkeleri olan BAE ve Kuveyt'te askeri güçler ülkeye girerek yönetimin kalıcılığına yardımcı olmuştur.

Bahreyn'de 2011 yılı gösterilerinde 20 gösterici hayatını kaybetmiş, 3.000 gösterici gözaltına alınmıştır ve bunlardan 700 gösterici halen tutuklu durumda bulunmaktadır (Öztürk, 2012:394).

2.3.2. Küçük Çapta Olaylar

Yukarıda sayılan ülkelerde çıkan halk hareketlerinin etkileri ile diğer bölge ülkelerin de de görece daha düşük yoğunluklu ve demokratik talepleri olan hareketlenmeler olmuştur. Bu ülkeler; Ürdün, Suudi Arabistan, Cezayir, Fas, Umman, Irak ve Moritanya'dır. Aşağıda bu ülkelerden en büyük üçünü kısaca inceleyeceğiz.

2.3.2.1. Ürdün protestoları

Ülkede Ocak 2011'den itibaren protesto gösterileri başlamıştır. Kötü ekonomik şartlar ülke genelinde gösterilerin ortaya çıkmasına neden olmuş ve siyasi talepleri de beraberinde getirmiştir. Siyasi talepler yeni olmasa da daha önce toplu bir biçimde dile

getirilmemiştir. Aşiret mensupları, İslamcılar ve solcuların reform adına gösterilerde bir araya gelmesi Ürdün için yeni bir gelişme olmuştur. Gösteriler sonrasında iki başbakanın peş peşe istifa etmesine karşın gösteriler yatışmamış ve dikkatler iktidarın gerçek sahibi Kral Hüseyin'e çevrilmiştir (Şen, 2012:143).

2.3.2.2. Suudi Arabistan protestoları

Arap baharı olaylarının yaşanması ile birlikte Suudi Arabistan'ın doğu bölgesinde yaşayan Şiiler bazı protesto gösterilerinde bulunmuşlardır. Ülkede, gösterilerin yayılmasını engellemek ve en önemlisi rejim güvenliğini sağlamak amacıyla seçimle ve gösterilerle ilgili reformlar gündeme gelmiştir. 2003 yılında, Suudi vatandaşları belediye meclis üyelerinin yarısını seçmek amacıyla sandığa gitmişlerdir. 2005 yılında gerçekleştirilen yerel seçimlerde ise, sadece 21 ve daha büyük yaşlı erkekler oy kullanırken, kadınlara siyasal katılım izni verilmemiştir. Bir sonraki seçim tarihi 2009 olarak belirlense de seçimler 2011 yılında gerçekleşmiştir. Bu seçimlerde de kadınlar oy kullanmamışlardır (Gökçe, 2015:18)

Ayrıca Suudi krallığı olayların yatışmasını önlemek ve dışarıdan gelen demokratik baskıları susturmak için 2011 de ilk siyasal parti olan Ümmet İslam partisinin açılmasına izin vermiştir. Akademisyen, siyasi aktivist ve iş adamlarınca kurulan bu partinin ilk açıklaması da siyasal katılım, temsiliyet ve kadın haklarının artırılması üzerine olmuştur.

2.3.2.3. Cezayir protestoları

Tunus'tan sonra Arap baharı protestolarının başladığı ikinci ülke olan Cezayir'de bu olaylar diğer ülkelerde olduğu gibi bir rejim değişikliğine yol açamamış fakat hükümetin aldığı tedbirler sonucu kitleler belirli kazanımlar elde edebilmiştir. Cezayir halkının talepleri gıda fiyatlarındaki yükselişler, işsizlik ve konut sıkıntısı gibi daha çok ekonomik talepleri içerdiğinden olaylar genişlemeden bitmiştir.

İlk gösterilerden iki hafta sonra Devlet Başkanı Abdülaziz Buteflika, 1992'den beri devam eden sıkıyönetimin kaldırıldığını açıklamıştır. Nisan 2011'de bir anayasa reformu komisyonu kurularak ilgili taraflarla bir ay süren istişarî görüşmeler yapılmış, Ocak 2012'de ise Siyasi Partiler Yasası, Dernekler Yasası ve Medya Yasası dâhil bazı yeni yasalar kabul edilmiştir. Reform adımlarına ilaveten, ihracat gelirlerinin yüzde 97'sini sağlayan zengin hidrokarbon kaynaklarından elde edilen gelir sosyal transferler için kullanılmıştır. Gıda sübvansiyonları, maaş zammı, istihdam, genç girişimcilerin desteklenmesi ve yeniden

konumlandırma politikaları ile sosyal barış ortamının sağlanmasına çalışılmaktadır (Temelat, 2012:65)

2.4. Arap Baharının Ekonomik Etkileri

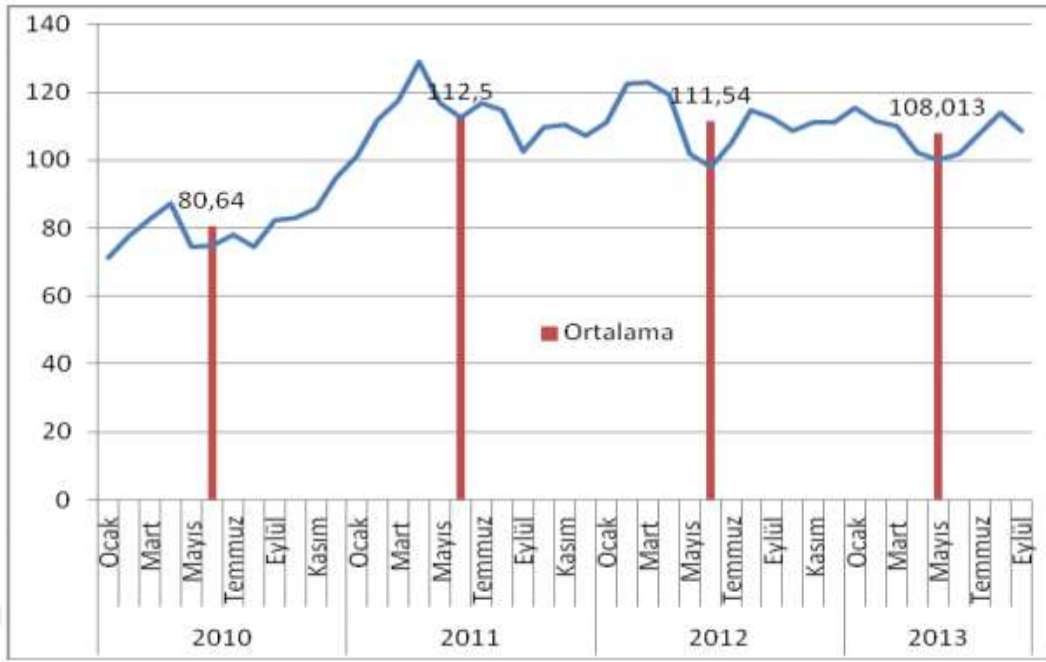
Toplamda irili ufaklı 16 kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkesini çatışmalar ve ya protesto gösterilerle etkileyen Arap Baharı'nın sadece insani ve siyasi yönden değil ekonomik yönden de hem Dünya'yı hem de Türkiye'yi etkilediği aşikârdır. Türkiye bölge ile son on yıldır daha yoğun şekilde hem ticari hem de halkların kaynaşması anlamda sosyolojik ve siyasi anlamda adımlar atmış, dış ticaretinin önemli bir kısmını bu ülkelerle yapar duruma gelmiştir.

Yaşanan olaylar sebebi ile gerek bölgede iş yapan Türk yatırımcıların aldığı ihalelerin iptalleri gerek bölgeye ihracat yapan yerli sanayicilerin yaşadığı gönderim sıkıntıları gibi sebeplerle ihracat gelirleri son derece azalmıştır. Diğer taraftan sınır komşumuz Suriye'den gelen sığınmacılar sebebi ile ve sınır ticaretinin sekteye uğramasından dolayı da ülke ekonomisinin zarara uğradığı görülmektedir.

Arap baharının sadece Türkiye'ye değil başta kendi ekonomileri olmak üzere dünya ekonomisine de olumsuz yönde yansımaları olmuştur. İlerleyen bölümlerde kısaca dünya ekonomisi bağlamında ve ayrıca Türkiye ve bölge ülkeleri özelinde bu ekonomik etkiler incelenmeye çalışılacaktır.

2.4.1. Arap Baharının Dünya Ekonomisine Etkileri

Bilindiği gibi bu olayların yaşandığı ülkelerin bir kısmı OPEC üyesi ülkelerdir. Dolayısıyla bu ülkelerde (Libya örneği) yaşanan olayların uzun sürmesi durumunda petrol üretim ve ihracatının sekteye uğraması hem bölge hem de dünya ekonomisini sekteye uğratacaktır. Ayrıca Küresel ekonominin sekteye uğramasına neden olacak en büyük tehditlerden biri, yükselen petrol fiyatlarıdır. Konunun merkezinde ise Kuzey Afrika ve Ortadoğu Bölgelerinde yaşanmakta olan siyasi istikrarsızlık yer almaktadır. Şekil 2.1.de olayların petrol fiyatlarına etkisi açıkça görülmektedir.

Kaynak: Şahin ve Şahin. 2013:181: <https://tr.investing.com/commodities/brent-oil-advanced-chart>

Şekil 2.2. Arap Baharı'nın Petrol Fiyatlarına Etkisi

Şekil 2.2'de görüldüğü gibi Arap Baharı öncesi Haziran 2010 tarihinde varil başına ortalama 80,64 dolar iken, Mart 2011 tarihinde ortalama 112,5, 2012 yılında 11,54, 2013 yılında 108,013 dolara yükselmiştir. Petrol fiyatları en yüksek seviyeye 2011 yılında çıkmıştır. Bu yükselmenin bir nedeni de Arap Baharı olabilir.

Bir diğer önemli konu ise Arap baharının yaşandığı ülkelerin büyük çoğunluğu geliştirmekte olan ülkeler kategorisinde olmaları sebebi ile kırılgan ekonomilerinin bu kaotik durum sebebi ile hızlı şekilde değişimlere uğramasıdır. Nitekim GSMH ve GSYİH oranlarında ayrıca kalkınma hızlarında düşmeler kaydedilmiştir. Bu gerilemeler toplu olarak bakıldığında dünya ekonomisinin büyüme oranlarını da aşağı yönde etkilemektedir tablo 2.3'de bu ülkelerden seçilmiş olanların Arap baharı öncesindeki ve olayların kısmen devam ettiği 2012 yılına kadar makroekonomik verileri gösterilmiştir.

Tablo 2.3. Arap Baharı'nın Bölge Ülkelerine Ekonomik Etkisi

	Büyüme (%)				Toplam Yatırım (GSYİH'nin Yüzdesi)				İşsizlik Oranı			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
<i>Cezayir</i>	1,7	3,6	2,3	2,5	46,8	41,6	36,1	36,5	10,1	9,9	9,9	9,6
<i>Bahreyn</i>	3,2	4,7	2,1	3,8	27,2	30,9	24,7	26,5	4	3,6	4	3,4
<i>Mısır</i>	4,6	5,1	1,7	2,2	19,1	19,5	17,1	16,7	9,3	9,2	12,1	12,3
<i>İran</i>	3,9	5,8	3,1	-1,8	39,8	41,2	31,8	30,1	11,9	13,4	12,3	12,4
<i>İrak</i>	5,8	5,8	8,5	8,4	--	--	--	--	--	--	--	--
<i>Ürdün</i>	5,4	2,3	2,5	2,8	24,4	23,1	24,6	25,4	12,9	12,5	12,9	12,2
<i>Lübnan</i>	9	7	1,5	1,5	34,2	33,1	26,6	24,6	--	--	--	--
<i>Libya</i>	-0,7	5,1	-62,1	104,4	39,1	39,6	20,1	16,5	--	--	--	--
<i>Moritanya</i>	-1,2	5,1	3,8	6,3	24,6	24,1	32,1	42,6	--	--	--	--
<i>Fas</i>	4,7	3,6	4,9	2,9	35,6	35,1	35,9	35,8	9,1	9,1	8,9	8,8
<i>Umman</i>	3,2	5,5	4,4	5	25,3	24,9	28,5	29	--	--	--	--
<i>Suudi Arabistan</i>	1,8	7,4	8,4	6,8	31,7	30,7	27,1	26,6	10,4	10	12,3	n/a
<i>Suriye</i>	5,9	3,4	--	--	22,1	24,1	--	--	8,1	8,6	n/a	n/a
<i>Tunus</i>	3,1	3,1	-1,9	3,6	24,7	26,3	24,9	26,2	13,2	13	13	18,9
<i>Yemen</i>	3,8	7,7	-10,4	0,1	13,5	11,6	5,4	9,6	--	--	--	--
	Enflasyon Oranı (TÜFE)				Cari Hesap Dengesi (GSYİH'nin Yüzdesi)				Bütçe Dengesi (GSYİH'nin Yüzdesi)			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
<i>Cezayir</i>	5,7	3,9	4,5	8,8	0,2	7,4	9,9	5,9	-6,8	-1,8	-1,7	-3,4
<i>Bahreyn</i>	2,7	1,9	-0,4	1,2	2,9	3,5	12,5	15,4	-6,6	-7	-1,7	-2,6
<i>Mısır</i>	16,2	11,7	11,1	8,6	-2,3	-1,9	-2,5	-3,1	-6,9	-8,3	-9,8	-10,7

Kaynak: IMF, 2013; Şahin ve Şahin, 2014:176

Arap Baharı sürecinde siyasi ve sosyal sorunların dışında makro ekonomik göstergelerden en çok etkilenen milli gelir ve büyüme oranıdır. Tablo 2.3'de görüldüğü gibi birçok ülkede büyüme hızı bu süreçte gerilemiştir (Şahin v.d.2014:176).

Kuzey Afrika ülkelerinden özellikle Mısır Tunus Fas Cezayir gibi ülkeler uluslararası turizm de söz sahibi ülkelerdendir bu durum ülke ekonomilerin de turizm gelirlerinin ciddi bir girdi yaratmasına sebep olmaktadır. Aşağıda görüldüğü gibi Olaylar sebebi ile azalan hatta durma noktasına gelen turizm hareketliliği uluslararası taşımacılık sektöründe de gelir kaybına neden olmakta ve dünya ekonomisini etkilemektedir.

Ortadoğu ülkelerinde Arap Baharı sürecinde turizm sektörü de ciddi oranda etkilenmiş ve bu ülkelerin turizm gelirlerinde düşüş yaşanmıştır. Özellikle mısır, tunu sürdün gibi ülkelerde turizm gelirleri 2011 yılında bir önceki dönemlere göre %30 oranında gerilemiştir (Şahin v.d.2014:179).

2.4.2. Türkiye'nin Arap Baharının Yaşandığı Başlıca Ülkelerle Ekonomik İlişkileri

Bilindiği gibi Türkiye'nin dış ticaretinde petrol ithalatı en önemli kalemlerden birini oluşturmaktadır. Türkiye hem coğrafi yakınlık hem de bir devlet politikası olarak son yıllarda petrol ithalatını Rusya ve Kazakistan gibi ülkelerden İran, Irak, Suudi Arabistan ve Libya'ya kaydırmıştır. Dolayısıyla bu ülkelerdeki istikrarsızlık hem ülkemizin petrol ithalatını hem de fiyatlarını etkilemekte bunun sonucunda da dış ticaret dengeleri akamete uğramaktadır. 2.4'te Türkiye'nin petrol ithal ettiği ülkeler ve oranları görülmektedir.

Tablo 2.4. Ülkelere Göre Türkiye'nin Ham Petrol İthalatı (1.000 Ton)

Ülke	Miktar				Pay (%)			
	2009	2010	2011	2012	2009	2010	2011	2012
İran	3.228	7.261	9.287	7.561	22,7	43,1	51,3	38,8
Rusya	5.762	3.320	2.131	2.113	40,6	19,7	11,8	10,8
S.Arabistan	2.096	1.953	1.965	2.823	14,8	11,6	10,9	14,5
Irak	1.733	2.001	3.071	3.739	12,2	11,9	17,0	19,2
Kazakistan	522	1.786	1.186	1.414	3,7	10,6	6,6	7,3
Suriye	160	406	255	-	0,0	2,4	1,4	0,0
İtalya	249	110	116	258	1,8	0,7	0,6	1,3
Azerbaycan	77	-	81	161	0,5	0,0	0,4	0,8
Libya	139	-	-	1.019	1,0	0,0	0,0	5,2
Gürcistan	36	-	-	-	0,3	0,0	0,0	0,0
Toplam	14.192	16.837	18.092	19.485	100	100	100	100

Kaynak: Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu 2013: 20; Şahin ve Şahin, 2014:176

Bir diğer önemli parametrede bu ülkelerle yapılan dış ticaretin uğradığı değişimdir. Arap baharının en sert yaşandığı ülkeler olan Libya, Mısır, Suriye Tunus, Yemen ve Bahreyn ile yapılan ihracat ve ithalat rakamlarındaki değişimler Türkiye'nin bölge ticaretinden uğradığı kayıpları gözler önüne sermektedir. Tablo 2.3 ve 2.4'de ihracat ve ithalat rakamları verilmektedir. Ayrıca ilerleyen başlıklar altında bu ülkeler tek tek incelenecektir.

Ayrıca özellikle Libya ve Suriye ve Mısır gibi Arap baharının en sert yaşandığı ülkelerde Türk inşaat firmalarının aldığı ihalelerin iptali de Türk ekonomisi için başka bir problem yaratmaktadır.

Tablo 2.5. Türkiye'nin Arap Baharının Yaşandığı Başlıca Ülkelerle Mal İhracı (1000 \$)

	Suudi Arabistan	Bahreyn	Libya	Mısır	Suriye	Tunus	Yemen
2009	1.768.216	113,628	1.795.147	2.599.030	1.421.637	647.082	379.496
2010	2.217.646	172.024	1.932.370	2.250.577	1.844.655	713.632	330.392
2011	2.764.476	160.418	747.629	2.759.311	1.609.861	802.302	272.733
2012	3.676.612	208.520	2.139.440	3.679.195	498.960	796.738	485.975
2013	3.191.482	199,065	2.753.096	3.200.362	1.024.473	892.157	605.234
2014	3.047.132	204,085	2.059.898	3.297.538	1.800.962	915.092	647.827
2015	3.472.514	225,295	1.419.760	3.124.876	1.526.032	819.061	395.752
2016	3.174.081	193,281	906.107	2.732.976	1.322.981	910.628	535.505
2017	2.734.522	227,469	880.729	2.360.737	1.365.165	915.215	571.233
2018	2.632.039	298,682	1.498.323	2.599.030	1.346.838	904.612	727.306

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.5 ve 2.6'da görüldüğü gibi ihracat ve ithalat rakamları incelendiğinde özellikle Arap Baharı sonrası rakamların düştüğü ifade edilebilir.

Tablo 2.6. Türkiye'nin Arap Baharının Yaşandığı Başlıca Ülkelerden Yapmış Olduğu Mal İthalı (1000\$)

	Suudi Arabistan	Bahreyn	Libya	Mısır	Suriye	Tunus	Yemen
2009	776.784	24.289	357.417	641.552	221.454	234.980	310
2010	1.380.601	71.682	425.652	926.476	452.493	280.720	1.044
2011	2.001.529	111.454	139.736	1.382.216	336.646	249.790	368
2012	2.171.043	158.922	416.157	1.342.051	67.448	195.624	206
2013	2.014.870	172.478	303.957	1.628.868	84.909	289.268	5.325
2014	2.343.144	294.342	243.746	1.434.472	115.499	196.697	10.951
2015	2.117.220	104.471	195.796	1.215.905	51.560	144.077	21
2016	1.835.229	172.780	161.021	1.443.397	65.389	214.328	10
2017	2.110.161	186,751	247.965	1.997.503	71.561	206.471	675
2018	2.318.411	186.842	367.010	2.190.937	69.389	182.080	1.239

Kaynak: TÜİK

Bundan sonraki bölümlerde Türkiye'nin bölge ülkeleri ile olan ticari ilişkileri ülkeler bazında incelenecektir.

2.4.2.1. Suriye ile ekonomik ilişkiler

Arap baharının etkilerinin en sert yaşandığı ülkelerin başında Suriye gelmektedir. 2015 yılı itibarı ile Suriye dört yıldır iç savaş ortamı yaşayan bir ülke konumundadır. Ayrıca iç savaş sebebi ile önce komşusu olan ülkeleri şimdilerde ise Avrupa birliği sınırlarına dayanarak tüm dünyayı meşgul eden göçmen krizi sebebi ile de dünya gündemine oturmuştur. İç savaş öncesinde uzun süredir durağan giden ve bazen de terör meselesi sebebi ile gerilen ilişkiler Türkiye Cumhuriyeti Devleti ve Suriye devleti arasında yapılan bir çok ikili anlaşma ile bir partner seviyesine gelmiş fakat iç savaş sonrası büyük

çoğunlukla siyasi sebeplerden ilişkiler kopma noktasına gelmiştir. Bu kopuş görünürde siyasi yönden olmakla birlikte ekonomik olarak da Türkiye'yi zarara sokmaktadır.

Türkiye Suriye'nin en önemli ticaret ortaklarından biridir. Suriye'nin hem ithalatında hem de ihracatında önemli bir yere sahip olan Türkiye, 2000 ve 2010 arasındaki dönemde Suriye'nin ekonomisindeki rolünü arttırmıştır. 2000 yılında Suriye Türkiye'den sadece 190 milyon dolarlık ithalat yapmışken, 2010 yılında ise 1.672 milyar dolarlık hacimle Türkiye Suriye'nin en çok ithalat yaptığı ülke olmuştur. Tablo 2.7'de Suriye'de kriz patlak vermeden önce Suriye'nin ihracatında ve ithalatındaki en önemli ticaret ortaklarını ve ithalat ihracat hacimlerini göstermektedir (Alpaslan, 2012:3).

Tablo 2.7. Suriye'nin İhracat ve İthalatındaki En Büyük 5 Ticaret Ortağı

2000		2010	
İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
İtalya (1.483 milyar \$)	ABD (258 milyon \$)	İrak (2.294 milyar \$)	Türkiye (1.672 milyar \$)
Fransa (1.044 milyar \$)	Almanya (258 milyon \$)	İtalya (1.520 milyar \$)	Çin (1.545 milyar \$)
Türkiye (482 milyon \$)	İtalya (237 milyon \$)	Almanya (1.477 milyar \$)	İtalya (1.292 milyar \$)
Suudi Arabistan (272 milyon \$)	Ukrayna (235 milyon \$)	Türkiye (629 milyon \$)	Ukrayna (1.133 milyar \$)
Lübnan (188 milyon \$)	Çin (203 milyon \$)	Suudi Arabistan (542 milyon \$)	Rusya (1.108 milyar \$)

Kaynak: BM Comtrade Veritabanı; Bilgiç Alpaslan, 2012:3

Bilindiği gibi Suriye Türkiye'nin sınır komşusu olması sebebi ile güneydoğu Anadolu bölgesi ile sınır ticareti yapmaktadır. Ülke ile bozulan ilişkilerimiz sebebi ile bütün olarak ülkemizden yapılan dış ticaretin yanı sıra direkt olarak bölgeden yapılan sınır ticareti de büyük oranda düşmüştür.

Tablo 2.8'de görüldüğü gibi hem Türkiye'nin bütün olarak hem de bölgedeki 14 ilin Suriye'ye yaptığı ihracat 2007-2011 döneminde yükselme trendinde iken 2011-2012 döneminde hissedilir oranda azalmıştır. Ancak 2013'ten sonar yükselişe geçmiştir.

Tablo 2.8. Türkiye Suriye Genel İhracat Rakamları (1000 dolar)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	797.766	259.828
2008	1.115.013	323.697
2009	1.421.637	221.454
2010	1.844.655	452.493
2011	1.609.861	336.646
2012	498.960	67.448
2013	1.024.473	84.909
2014	1.800.962	115.499
2015	1.526.032	51.560
2016	1.322.981	65.389
2017	1.365.165	71.561
2018	1.346.838	69.389

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.8’de görüldüğü gibi iki ülke arasındaki ticaret, özellikle 2011 yılının son çeyreğinden itibaren hızla daralmaya başlamıştır. 2011 yılının tümü dikkate alındığında ihracatımız %12,6, ithalatımız %21 civarında daralırken, 2011 yılının son çeyreğinde ihracatımız %51,8, ithalatımız ise %57,3 oranında keskin bir daralma göstermiştir.

2012 yılında ikili ticaret neredeyse durma noktasına gelmiştir. Türkiye’nin ihracatı %68,8 azalarak 501 milyon dolara, ithalatı ise %87,2 azalarak 67 milyon dolara gerilemiştir. 2013 yılı sonrasında ise Suriye’ye ihracatımız oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. 2013 yılında 1,02 milyar dolar olan ihracatımız, 2014 yılında 1,8 milyar doları aşarak en yüksek seviyesine ulaşmış, 2018 yılında ise 1,3 milyar dolara gerilemiştir.

2011 sonrası Suriye’den ithalatımız ise oldukça çok gerilemiştir. 2010 yılında 663 milyon dolar olan ithalatımız, 2011 yılında 524 milyon dolara gerilemiş olup, takip eden yıllarda ise bu rakam 50-115 milyon dolar seviyelerinde dalgalanarak 2018 yılında 69 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir.

Sonuç olarak Suriye’nin yaşadığı bunalım Türkiye ekonomisi üzerinde ithalat ve ihracat değerlerinin azalmasına neden olmuştur. Ayrıca Türkiye’de bulunan Suriyeli göçmenlerin gerek entegrasyonu gerek barınma gibi harcamaları sebebi ile diğer tüm Arap baharı ülkelerinden daha fazla olumsuz etkilere sebebiyet vermiştir.

2.4.2.2. Tunus ile ekonomik ilişkiler

Arap baharını başlatan olayların ev sahibi ülkesi olan Tunus, Mısır Libya ve Suriye’ye göre nispeten bu süreci daha az zarar ile atlattır. Ülke Zeynel Abidin Bin

Ali'nin ülkeyi terk etmesinin ardından hızlı bir şekilde demokratik sisteme uyum sağlamış ve ekonomik olarak toparlanma sürecine girmiştir. Tunus ekonomisi, turizm başta olmak üzere, hizmet sektörü, tarım, tekstil ve konfeksiyon, hafif sanayiler ile petrol ve fosfat üretimine dayanan gelişme yolunda bir ekonomidir.

Tablo 2.9'da görüldüğü gibi ülkemiz ile Tunus arasındaki ürün ticaretine baktığımızda ülkemiz lehine sürekli bir artış kaydedildiği görülmektedir. 2016 yılında ülkemizin Tunus'a ihracatı 713 milyon dolar, aynı yıl ülkemizin Tunus'tan ithalatı da 280 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Türkiye'nin Tunus'a başlıca ihracat kalemleri otomotiv, mensucat, beyaz eşya, silah, petrol gazları vb. dir. İthal ettiği ürünler ise kimyasal gübreler, madeni yağlar, monitörler ve projektörler, televizyon alıcı cihazları vb. dir.

Tablo 2.9. Türkiye-Tunus Ürün Ticareti Verileri (1000 \$)

Yıl	İhracat	İthalat
2005	294.785	117.372
2006	327.893	150.094
2007	530.277	229.788
2008	778.098	365.381
2009	647.082	234.980
2010	713.632	280.720
2011	802.302	249.790
2012	796.738	195.624
2013	892.157	289.268
2014	915.092	196.697
2015	819.061	144.077
2016	910.628	214.328
2017	915.215	206.471
2018	904.612	182.080

Kaynak: TÜİK

Ayrıca Tunus'ta Türk iş adamları tarafından kurulmuş imalatla ve ticaretle işteğal eden yaklaşık 60 şirket faaliyettedir. Bu şirketlerin yatırımların toplam değeri yaklaşık 470 milyon dolar seviyesindedir. Bu şirketlerde çalışan kişi sayısı ise, 95'i Türk, 2.350'si Tunuslu olmak üzere 2.445 kişi civarındadır (T.C Tunus Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği Tunus 2015:18)

2.4.2.3. Mısır ile ekonomik ilişkiler

Mısır'da yaşanan Arap Baharı olaylarından sonra Muhammed Mursi'nin iktidara gelmesi ile çok iyi bir döneme giren Türkiye Mısır ilişkileri ekonomik alanda da kendini göstermiş ve bu dönemde Türkiye'nin Mısır'a ihracatı artmıştır. Nitekim tablo 2.10'da görüldüğü gibi 2005 yılından itibaren 2012 dönemine kadar sürekli yükselen ihracat oranları

2013 yılında yaşanan askeri darbe sonrası gerilen ilişkiler sebebi ile azalma eğilimindedir. Diğer yıllarda da azalış eğilimindedir.

Tablo 2.10: Türkiye-Mısır Dış Ticaret Verileri (1000 dolar)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	902.703	652.988
2008	1.426.450	886.632
2009	2.599.030	641.552
2010	2.250.577	926.476
2011	2.759.311	1.382.216
2012	3.679.195	1.342.051
2013	3.200.362	1.628.868
2014	3.297.538	1.434.472
2015	3.124.876	1.215.905
2016	2.732.976	1.443.397
2017	2.360.737	1.997.503
2018	3.053.572	2.190.937

Kaynak: TÜİK verileri

Tablo 2.10’da görüldüğü gibi 2012’de 3.679 milyon dolar olan ihracat rakamı, 2013 yılında 3.200 milyon dolara düşmüş ve bu düşüş diğer yıllara da yansımıştır.

Türkiye’nin Mısır ile dış ticaretinin en önemli kalemleri madeni yağlar, demir çelik ürünleri, kauçuk ürünleri, tekstil ürünleri gibi sanayi ürünleridir. İthal ettiği ürünler ise tekstil ürünleri, polimer ürünleri, vb. dir. Ülkemiz açısından ciddi bir ihracat pazarı olan Mısır ithalat açısından aynı durumda değildir. Keza Türkiye’nin ithalat yaptığı ilk yirmi ülkenin içinde Mısır’ın ismi yoktur.

2.4.2.4. Libya ile ekonomik ilişkiler

2008 ve 2009 yıllarında yaptığı güçlü hamlelerle Türkiye’nin ihracatında hızla tırmanışa geçen Libya pazarı, 2010’da sürdürdüğü artışın ardından 2011 yılında bölgesel olayların etkisiyle %61 oranında bir düşüş kaydetmiştir. Hemen akabinde 2012 yılında yeniden yukarı yönlü hareket eden Libya’ya ihracat %186’lık radikal bir artış sergilemiştir. Bu eğilim 2013 yılında ise, %28,7’lik oranla çift haneli olarak devam etmiş ve ülkeye yapılan ihracatı 2.753 milyon dolar seviyesine çıkarmıştır. Bu performansı ile Libya, Türkiye’nin 2013’te en çok ihracat yaptığı 20 ticaret ortağı arasında en yüksek oranda büyüyen Pazar olmuştur (TİM, 2014:96).

Tablo 2.11’de Libya ile yapılan ihracatın yıllara göre değişimi görülmektedir.

Tablo 2.11. Türkiye Libya Yıllara Göre İhracat Rakamları (1000 dolar)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	643.150	260.386
2008	1.074.228	336.325
2009	1.795.147	357.417
2010	1.932.370	425.652
2011	747.629	139.736
2012	2.139.440	416.157
2013	2.753.096	303.957
2014	2.059.898	243.746
2015	1.419.760	195.796
2016	906.107	161.021
2017	880.729	247.965
2018	1.498.323	367.010

Kaynak: TÜİK

Tabloda görüldüğü gibi Türkiye Libya arasındaki ticari düzey Arap baharının sert yaşandığı 2011 yılında en alt düzeye inmesine rağmen 2012 yılından itibaren toparlanma sürecine girmiştir ve bu yıldan itibaren sürekli olarak artma eğilimindedir. Fakat ülkede uzun yıllardır inşaat taahhüt işleri yapan Türk şirketleri için aynı durum söz konusu değildir. Olayların başladığı 2011 yılına kadar yoğun bir şekilde inşaat işleri yapan Türk firmaları bu tarihten itibaren ülkede taahhüt almak bir yana önceki işlerinden kalan hak edişlerini de tahsil edememişlerdir. Tahsil edilemeyen miktarın 2018 yılı itibarı ile 1.5 milyar \$ olduğu bildirilmektedir.

2.4.2.5. Yemen ile ekonomik ilişkiler

2008 yılından beri 300 milyon doların üzerinde bulunan Türkiye'nin Yemen'e ihracatı Yemen'deki iç karışıklıklar nedeniyle 2011 yılında 273 milyon dolara gerilemiş sonraki yıllarda ise artış eğilimine girerek 2018 yılı itibarı ile 727 milyon dolar civarında gerçekleşmiştir. Buna karşın Türkiye'nin Yemen'den kayda değer bir ithalatı bulunmamaktadır (T.C Ekonomi Bakanlığı, <http://goo.gl/NNgvkf>).

Yemen'de 2015 yılı itibarı ile başlayan iç savaş sebebi ile dış ticaretimiz tablo 2.12'de görüldüğü üzere dalgalı bir seyir izlemeye başlamıştır.

Tablo 2.12. Türkiye Yemen İhracat-İthalat Miktarları (1000\$)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	274.289	458
2008	353.605	703
2009	379.496	310
2010	330.392	1.044
2011	272.733	368
2012	485.975	206
2013	605.234	5.325
2014	647.827	10.951
2015	395.752	21
2016	535.505	10
2017	571.233	675
2018	727.306	1.239

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.12’de görüldüğü gibi 2014 yılından itibaren ihracat ve ithalat oranı düşmüş 2018 yılında 727 milyon dolar seviyesine çıkmıştır.

2.4.2.6. Bahreyn ile ekonomik ilişkiler

Uzun yıllar, Türkiye’nin Bahreyn’e ihracatı 35-40 milyon dolar seviyesinde seyretmiş, 2008 yılında en yüksek seviyesi olan, 308 milyon dolara ulaşmıştır. Bu tarihten sonra ekonomik kriz sebebi ile düşen dış ticaret hacmi devamın da yaşanan Arap Baharı sebebi ile 2011 yılında yeniden düşmüştür. 2016 yılı itibarı Bahreyn’e olan ihracatımız 199 milyon dolar, Bahreyn’den ithalatımız 172 milyon dolar seviyesindedir. (T.C Ekonomi Bakanlığı <http://goo.gl/qUgKEu>)

Bahreyn Türkiye için bir ticari ortak olmaktan ziyade finans alanındaki ilişkilerin yoğun yaşandığı bir ülke görünümündedir. Bahreyn’deki 11 Türk bankasının 35 milyar dolarlık bilançosu, bu ülkenin 260 milyar dolarlık bankacılık sektörünün yaklaşık % 14’ünü oluşturmaktadır. Buna mukabil Türkiye’de, 18 adet Bahreyn sermayesine sahip firma finans sektöründe faaliyet göstermektedir (T.C Ekonomi Bakanlığı <http://goo.gl/qUgKEu>).

Tablo 2.13. Türkiye Bahreyn İhracat-İthalat Miktarları (1000\$)

Yıl	İhracat	İthalat
2007	76,651	119.423
2008	308,220	95.516
2009	113,628	24.289
2010	172.024	71.682
2011	160.418	111.454
2012	208,520	158.922
2013	199,065	172.478
2014	204,085	294.342
2015	225,295	104.471
2016	193,281	172.780
2017	227,469	186,.751
2018	298,682	186.842

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.13’de görüldüğü üzere Bahreyn ile Türkiye arasında ihracat rakamı 2011’de bir önceki yıla göre düşüşe geçmiş ancak sonraki yıllarda az bir miktarda yükselişe geçmiştir. 2018 yılında ise ihracat 298, ithalat 186 milyon dolara çıkmıştır.

2.4.2.7. Ürdün ile ekonomik ilişkiler

Türkiye’nin Ürdün’e gerçekleştirdiği ihracat ve Türkiye lehine seyreden dış ticaret dengesi yıllar içinde düzenli bir şekilde artmaktadır. 2016 yılında Ürdün’e olan ihracatımız bir önceki yıla azalış göstererek 710 milyon dolar olarak gerçekleşmiş, ithalatımız ise bir önceki yıla göre aynı şekilde azalış göstererek 102 milyon dolar olmuştur (www.ekonomi.gov.tr/ <http://goo.gl/WZWqXa>).

Tablo 2.14: Türkiye- Ürdün Dış Ticaret Verileri (1000 \$)

Yıl	İhracat	İthalat
2008	460.738	25.289
2009	455.656	20.354
2010	571.334	42.450
2011	506.839	66.480
2012	770.982	95.996
2013	744.193	70.573
2014	907.021	126.068
2015	834.756	127.919
2016	710.779	102.659
2017	682.478	112.644
2018	860.870	97.848

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.14’te görüldüğü gibi Ürdün ile yapılan ihracat 2010 yılına kadar düzenli olarak artmakta iken 2011 Arap Baharı olaylarının yarattığı gerginlik sebebi ile çok küçük

bir miktar düşmekle birlikte Ürdün’de olayların kısa sürede demokratik gösteriler hüviyetine bürünmesi ile eski ritmine girmiş ve düzenli olarak artmaktadır.

2.4.2.8. Suudi Arabistan ile ekonomik ilişkiler

2016 yılı itibariyle Suudi Arabistan ile Türkiye arasındaki dış ticaret hacmi 3,174 milyar dolardır. Türkiye’den Arabistan pazarına 3 milyar dolarlık ihracat ve bu pazardan 1,835 milyar dolarlık ithalat gerçekleşmiştir. Suudi Arabistan pazarına ihracatımızda önemli ürünler arasında dokunmuş halılar, yer kaplamaları, petrol yağları, elektrikli transformatörler, demir çelik çubuklar, yontulmaya ve inşaata elverişli taşlar, mobilyalar, demir ve alaşımsız çelikten profil, kadın takım elbiseler başta gelmektedir. Türkiye Suudi Arabistan’ın en çok ithalat yaptığı ülkeler sıralamasında 2006 yılında 19. sırada iken 2014 yılında 14. sıraya yükselmiştir (<http://www.ekonomi.gov.tr/> <http://goo.gl/8qRL3K>).

Tablo 2.15. S. Arabistan- Türkiye Dış Ticaret Verileri (1000 \$)

Yıl	İhracat	İthalat
2008	2.201.875	909.917
2009	1.768.216	776.784
2010	2.217.646	1.380.601
2011	2.764.476	2.001.529
2012	3.676.612	2.171.043
2013	3.191.482	2.014.870
2014	3.047.132	2.343.144
2015	3.472.514	2.117.220
2016	3.174.081	1.835.229
2017	2.734.522	2.110.161
2018	2.632.039	2.318.411

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.15’te görüldüğü gibi Suudi Arabistan ile yapılan dış ticarete Arap Baharı olaylarının herhangi bir etkisi olmadığı görülmektedir. Bunun sebepleri ise bu ülkedeki olayların lokal olması şeklinde yorumlanabilmektedir.

2.4.2.9. Cezayir ile ekonomik ilişkiler

Türkiye ile Cezayir arasındaki ticarete 2005 yılı öncesinde Cezayir lehine seyreden dış ticaret dengesi, Cezayir’e yapılan ihracatın düzenli olarak her yıl artmasıyla, 2006 yılından itibaren Türkiye lehine fazla vermeye başlamıştır. Türkiye lehine olan dış ticaret dengesi 2014 yılında 1,16 milyar ABD dolarına ulaşmıştır (<http://www.ekonomi.gov.tr/> <http://goo.gl/XQUtgI>).

Bunun yanı sıra bu ülke vatandaşları yoluyla yapılan bavul ticaretinin yıllık 100-150 milyon \$ civarında olduğu tahmin edilmektedir.

İhraç edilen başlıca ürünler şunlardır; Otomotiv ana ve yan sanayi ürünleri, demir-çelik ürünleri, elektrik kontrol panoları, kablo, petrol yağları, beyaz eşya, gıda, hazır giyim, tarım ürünleri işleme makineleri, taş, toprak ve cevher işleme makineleridir.

Türkiye'nin Cezayir'den ithalatında öne çıkan ürünler ise petrol gazları ve diğer gazlı hidrokarbonlar, petrol yağları, kimyasal gübreler, fosfat ve amonyaktır.

Tablo 2.16. Türkiye Cezayir Dış Ticaret Verileri (1000 \$)

Yıl	İhracat	İthalat
2008	1.614.644	1.588.506
2009	1.777.198	768.995
2010	1.505.590	1.068.380
2011	1.470.547	1.150.323
2012	1.813.037	925.934
2013	2.002.689	714.097
2014	2.079.887	920.989
2015	1.825.875	740.547
2016	1.736.371	463.820
2017	1.712.901	776.803
2018	2.031.606	1.138.064

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.16'de görüldüğü üzere Cezayir de Arap baharı olaylarının göreceli olarak hızlı bir şekilde demokratik yollarla çözülmeye çalışılması iki ülke arasındaki ticareti olumsuz yönde etkilememiştir. Ancak son dönemlerde ithalat ve ihracat oranları düşüşe geçmiştir.

2.4.2.10. Birleşik Arap Emirlikleri ile ekonomik ilişkiler

Birleşik Arap Emirlikleri yıllar içinde ithalat ve ihracat rakamlarının birbirine paralel olarak arttığı ticari ortaklarımızdandır. 2008-2009 yılları arasında gerçekleşen azalmanın sebebi küresel kriz 2012 yılındaki büyük artışın sebebi ise yüklü miktardaki altın ihracı olmuştur.

Tablo 2.15'de de görüldüğü gibi Arap Baharının yaşandığı yıl olan 2008-2016 döneminde bu ülkeyle olan dış ticaretimize herhangi bir eksi yönde etkisi göze çarpmamaktadır.

Tablo 2.17: Türkiye Birleşik Arap Emirlikleri Dış Ticaret Verileri (1000 \$)

Yıl	İhracat	İthalat
2008	7.975.400	691.202
2009	2.896.572	667.857
2010	3.332.885	698.421
2011	3.706.657	1,649.456
2012	8.174.607	3,596.545
2013	4.965.630	5,384.468
2014	4.655.710	3,253.024
2015	4.681.255	2.008.690
2016	5,406,996	3.701.153
2017	9.184.157	5.546.921
2018	3.137.497	3.780.736

Kaynak: TÜİK

Tablo 2.17’de görüldüğü gibi Türkiye ve BAE arasında ihracat oranları 2012 yılında 8.174 milyon dolar ve 2017’de 9.184 milyon dolar ile en yüksek seviyede seyretmiştir.

3. BÖLÜM

3. EKONOMETRİK ANALİZ VE BULGULAR

3.1. Araştırmanın Amacı

“Arap Baharı'nın Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri, Bursa İlinde Bir Araştırma”, adlı bu çalışmanın amacı, yaşanan halk ayaklanmalarının Türkiye ekonomisine etkisini araştırmaktır. Bu amaçla Bursa ilinde faaliyet gösteren firmalar üzerinde bir araştırma yapılmıştır.

Araştırmanın evreni tüm Türkiye olarak belirlenmiştir. Ancak zaman ve maliyet kısıntısından dolayı Bursa ilinde faaliyet gösteren firmalar araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır.

3.2. Araştırmanın Modeli ve Yöntemi

Bu araştırmada taramaya dayalı nicel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Çalışmada taramaya dayalı nicel araştırma yöntemine göre, firmaların Arap Baharı ile ilgili düşünceleri seyri ve bu olayların öncesi ve sonrası ithalat ve ihracat oranları ile ilgili görüşleri alınmıştır.

Temel amacı, durumlarla ve olaylarla ilgili nicel veriler elde etmek ve çeşitli istatistikler üretmek olan tarama araştırmaları, iki veya daha çok değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir. Tarama modeli, geçmişte ya da halen var olan bir durumu var olduğu şekliyle betimlemeyi amaçlayan araştırma yaklaşımıdır. Genel Tarama Modellerinden ilişkisel tarama modeli ise, iki ya da daha çok sayıdaki değişken arasındaki birlikte değişim varlığını veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 2010). Bu model, bir davranış kalıbının olası nedenlerini, bu kalıba sahip olanlarla olmayanları karşılaştırarak bulmayı amaçlar.

Bu araştırma nicel araştırma yöntemi ile desenlenmiştir. Araştırmada firmaların ortadoğu ülkelerinde yaşanan olaylar ile ilgili görüşleri ve bu ülkelerle ticari ilişkileri araştırılmıştır. Bu amaçla verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Anket 11 turizm, 31 tekstil, 5 dış ticaret ve 4 diğer sektörlerde olmak üzere toplam 51 firmaya uygulanmıştır.

3.3. Verilerin Toplanması

Verilerin toplanması sırasında literatür taraması yapılmıştır. Literatür taramasını desteklemek amacıyla uygulama kısmında 5'li likert ölçeği ile hazırlanmış anket kullanılmıştır. Anket altı bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde firmalara ait bilgilere ilişkin 6 soru bulunmaktadır. İkinci bölüm ankete katılan firmaların Arap baharı olaylarının seyri ile ilgili görüşleri alınmıştır. Üçüncü bölümde firmaların ortadoğu ülkelerinde Arap Baharı sürecinde yaşananlar hakkında düşündüklerine ilişkin 12 soru yer almaktadır. Dördüncü bölümde ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı öncesi karşılaştırıldığında şimdiki ihracat oranları, beşinci bölümde ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı öncesi karşılaştırıldığında şimdiki ithalat oranları, altıncı bölümde Arap Baharı sonrası ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretin seyri hakkında düşüncelerinin yer aldığı 32 soru yer almaktadır. Anket toplam 61 sorudan oluşmaktadır.

3.4. Verilerin Analizi

Bursa ilinde faaliyet gösteren firmalara uygulanan ankette toplanan veriler SPSS (Statistical Package For Social Sciens) Paket programı ile tablolar halinde incelenmiştir.

Ankette toplanan verilere ilişkin güvenilirlik, frekans yüzde ve anova analizleri yapılmıştır. Yapılan tüm testler ve analizler tablolar şeklinde araştırmanın bulgular kısmında yorumlanmıştır.

Araştırmada kullanılan ölçeğin güvenilirliğine ilişkin analiz yapılmış ve elde edilen bulgular aşağıda ki tablo yardımıyla açıklanmıştır.

Tablo 3.1. Kullanılan Ölçeğin Güvenirlik Analizi

Ölçek	Maddeler	Cronbach's Alpha
Ortadoğu'da yaşanan olaylar	61	,878

Araştırmada kullanılan ölçek yüksek derecede (0.878) güvenilir düzeydedir.

3.5. Araştırmanın Hipotezleri

Bu çalışmanın hipotezleri şu şekildedir:

H₁: Arap baharı olaylarının etkileri ile ihracat oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₂: Arap baharı olaylarının etkileri ile ithalat oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

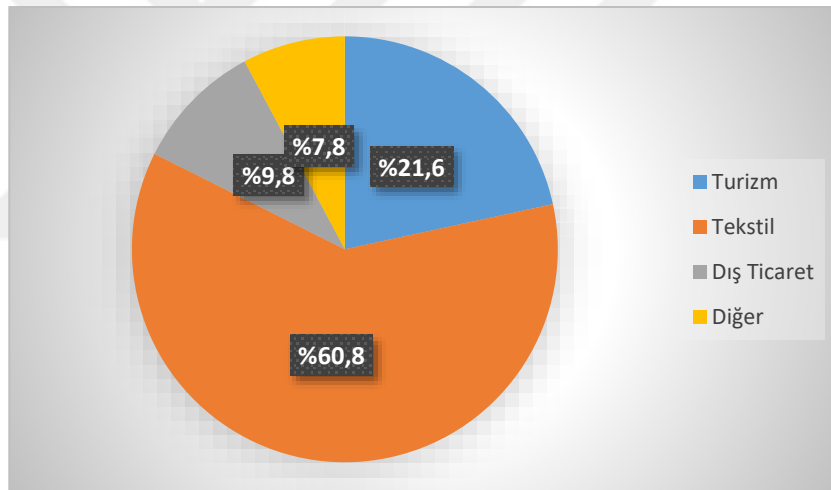
H₃: Ortadoğu ülkelerinde Arap baharı sürecinde yaşananlar hakkında düşünülenler ile ihracat oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: Ortadoğu ülkelerinde Arap baharı sürecinde yaşananlar hakkında düşünülenler ile ihracat ithalat oranları arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: Arap baharı olaylarının etkileri le Arap Baharı sonrası Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretin seyri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

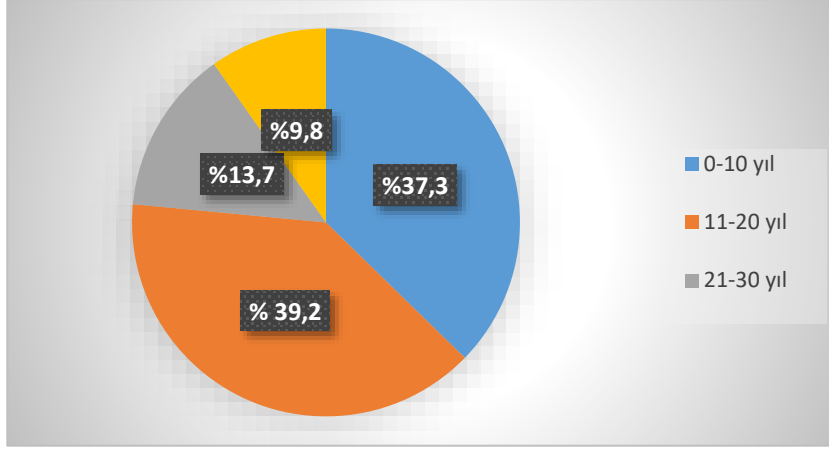
3.6. Araştırmanın Bulguları

Firmalara ait bilgiler:

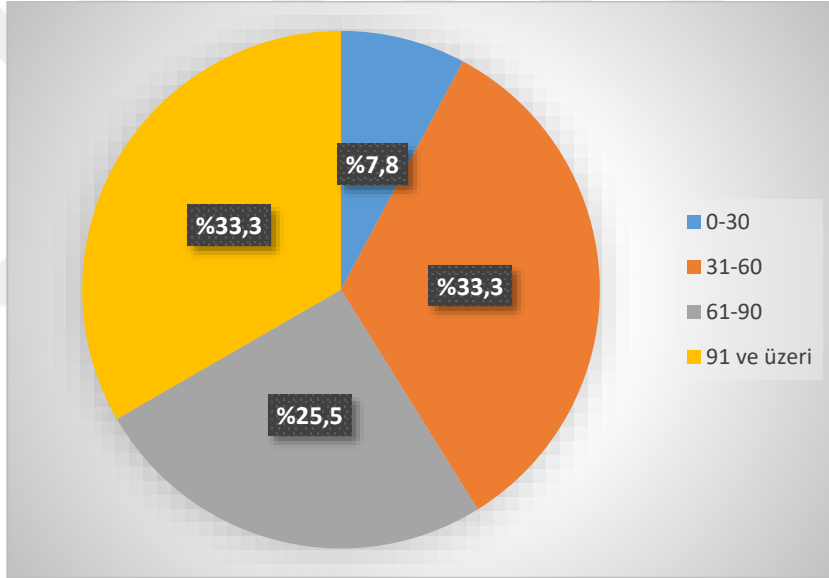
Grafik 3.1. Faaliyet Alanı

Araştırmaya katılan firmaların %60,8'i tekstil, %21,6'sı turizm %9,8'i dış ticaret ve %7,8'i diğer sektörlerde faaliyet göstermektedir.

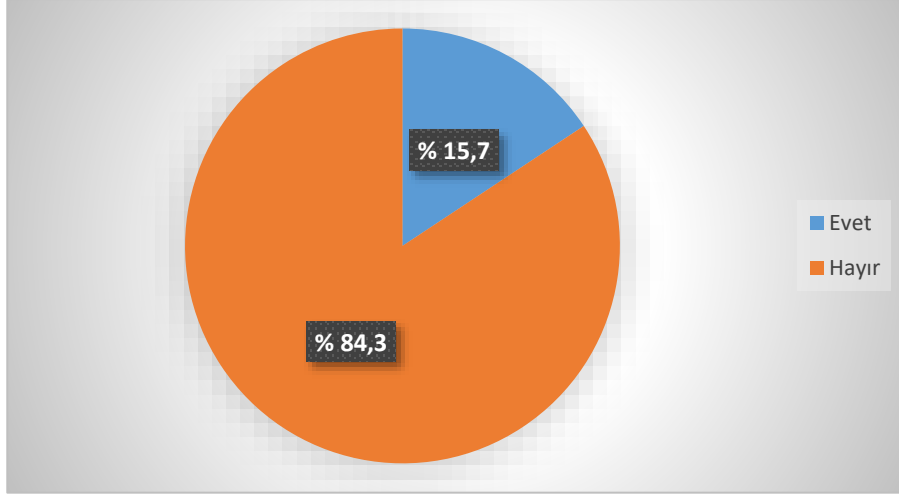
Grafik 3.2. Faaliyet Süresi

Araştırmaya katılan firmaların %39,2'si 11-20 yıl, %37,3'sü 0-10 yıl, %13,7'si 21-30 yıl, %9,8'i 31-üzeri yıl faaliyet göstermektedir.

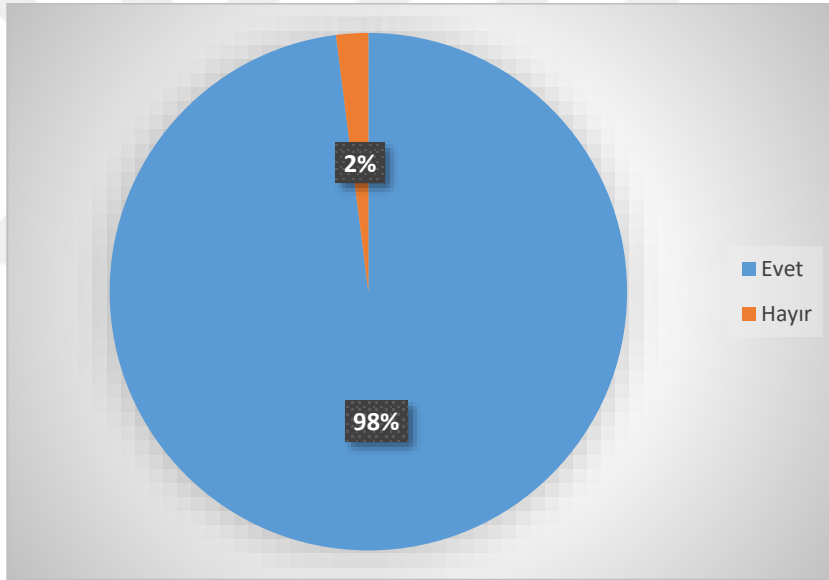
Grafik 3.3. Çalışan Sayısı

Araştırmaya katılan firmaların %33,3'ü 31-60 kişi, %25,5'i 61-90 kişi, %33,3'ü 91 ve üzeri kişi, %7,8'i 0-30 kişi istihdam etmektedir.

Grafik 3.4. Ortadoğu Ülkeleri ile İthalat

Araştırmaya katılan firmaların %84,3'ü Ortadoğu ülkeleri ile ithalat yapmamakta, %15,7'si yapmaktadır.

Grafik 3.5. Ortadoğu ülkeleri ile ihracat

Araştırmaya katılan firmaların %98'i Ortadoğu ülkeleri ile ihracat yapmakta, %2'si yapmamaktadır.

Ölçek değişkenlerine ilişkin analizler

Tablo 3.2. Arap Baharı Olaylarının Seyri

	1		2		3		4		5		N
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
Madde 1	2	3,9	10	19,6	7	13,7	29	56,9	3	5,9	51
Madde 2	2	3,9	40	78,4	3	5,9	6	11,8			51
Madde 3	1	2,0	41	80,4	3	5,9	6	11,8			51
Madde 4	1	2,0	40	78,4	4	7,8	6	11,8			51
Madde 5	1	2,0	41	80,4	5	9,8	4	7,8			51
Madde 6	2	3,9	42	82,4	3	5,9	4	7,8			51
Madde 7			20	39,2	9	17,6	19	37,3	3	5,9	51
Madde 8	2	3,9	33	64,7	8	15,7	8	15,7			51
Madde 9	10	19,6	35	68,6	2	3,9	4	7,8			51

5: kesinlikle katılmıyorum, 4: katılmıyorum, 3: kararsızım, 2: katılıyorum, 1: kesinlikle katılıyorum şeklinde kodlanmıştır

Firmaların Arap Baharı olaylarının seyri ile ilgili düşünceleri şu şekildedir.

“Günümüzde Ortadoğu ülkeleri ile ithalat ve ihracat yapmak kolaydır.” ifadesine katılımcıların %3,9’u kesinlikle katılmıyorum %56,9’u kesinlikle katılıyorum cevabını vermiştir. “Arap Baharı ülkemiz ile Ortadoğu ülkeleri arasında ki dış ticareti olumsuz etkilemiştir” ifadesine %3,9’u kesinlikle katılmıyorum %78,4’ü katılmıyorum, “Ortadoğu ülkelerindeki halk hareketleri ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi” ifadesine %2’si kesinlikle katılmıyorum %78,4’ü katılmıyorum, “Ortadoğu ülkelerindeki siyasi olaylar ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi” ifadesine %2’si kesinlikle katılmıyorum %78,4’ü katılmıyorum, “Ortadoğu ülkelerindeki güvenlik önlemlerinin yetersiz olması ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi” %2’si kesinlikle katılmıyorum %80,4’ü katılmıyorum, “Ortadoğu ülkelerindeki terörizm ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi” ifadesine %3,9’u kesinlikle katılmıyorum %82,4’ü katılmıyorum, “Ülkemizdeki ekonomik istikrarsızlık Ortadoğu ülkeleri ile ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi” ifadesine 3,9’u kesinlikle katılıyorum, %39,2’i katılmıyorum, “Ortadoğu ülkelerindeki olaylara Avrupa ülkelerinin etkisi ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi” ifadesine %3,9’u kesinlikle katılmıyorum %64,8’i katılmıyorum, “Ortadoğu ülkelerindeki olaylara ABD’nin etkisi ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi” ifadesine %3,9 kararsızım %68,6’sı katılmıyorum cevabını vermişlerdir.

Bu cevaplara göre firmaların görüşleri, Ortadoğu ülkelerinde yaşanmış siyasi olayların ülkemiz ile bu ülkeler arasında ki dış ticareti olumsuz yönde etkilemediği yönündedir.

Tablo 3.3. Ortadoğu Ülkelerinde Arap Baharı Sürecinde Yaşananlar Hakkında Düşünceler

	1		2		3		4		5		N
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
1.Mısır			6	11,8	6	11,8	38	74,5	1	2,0	51
2.Ürdün			2	3,9	7	13,7	42	82,4			51
3. Lübnan			2	3,9	10	19,6	39	76,5			51
3. Filistin			4	7,8	9	17,6	38	74,5			51
4. Arabistan			9	17,6	6	11,8	36	70,6			51
5.Suriye			3	5,9	3	5,9	31	60,8	14	27,5	51
6.İrak			6	11,8	8	15,7	37	72,5			51
7.İran			6	11,8	5	9,8	40	78,4			51
8.Bae			3	5,9	10	19,6	38	74,5			51
9.Katar			8	15,7	7	13,7	36	70,6			51
10. Bahreyn			4	7,8	10	19,6	37	72,5			51
11.Libya			2	7,8	10	19,6	37	72,5			51
12.Yemen			3	5,9	8	15,7	40	78,4			51

5: çok olumsuz, 4: olumsuz , 3:kararsızım, 2:olumlu, 1:çok olumlu şeklinde kodlanmıştır

Araştırmaya katılan firmaların Ortadoğu ülkelerinde Arap baharı sürecinde yaşananlar hakkında düşünceleri ülkeler bazında genel anlamda olumsuz olarak yorumlanmıştır.

Tablo 3.4. Ortadoğu Ülkeleri ile Arap Baharı Öncesi Karşılaştırıldığında Şimdiki İhracat Oranı

	1		2		3		4		5		N
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
1.Mısır			1	2,0	6	11,8	44	86,3			51
2.Ürdün			1	2,0	6	11,8	44	86,3			51
3. Lübnan			1	2,0	6	11,8	44	86,3			51
3. Filistin			1	2,0	6	11,8	44	86,3			51
4. Arabistan			6	11,8	13	25,5	32	62,7			51
5.Suriye			3	5,9	6	11,8	25	49,0	17	33,3	51
6.İrak			3	5,9	14	27,5	34	66,7			51
7.İran			3	5,9	12	23,5	36	70,6			51
8.Bae			3	5,9	7	13,7	40	78,4	1	2,0	51
9.Katar			6	11,8	9	17,6	36	70,6			51
10. Bahreyn			3	5,9	7	13,7	41	80,4			51
11.Libya			1	2,0	8	15,7	41	80,4	1	2,0	51
12.Yemen			1	2,0	8	15,7	41	80,4	1	2,0	51

5: oldukça düşük seviyede, 4: düşük seviyede, 3: orta seviyede, 2: yüksek seviyede, 1: oldukça yüksek seviyede, şeklinde kodlanmıştır.

Firmaların tablodaki ülkeler ile Arap baharı öncesi karşılaştırıldığında şu andaki ihracat oranları ile ilgili düşünceleri genel anlamda bütün ülkeler bazında düşük olduğu yönündedir.

Tablo 3.5. Ortadoğu Ülkeleri ile Arap Baharı Öncesi Karşılaştırıldığında Şimdiki İthalat Oranı

	1		2		3		4		5		N
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
1.Mısır					11	21,6	39	76,5	1	2,0	51
2.Ürdün					10	19,6	39	76,5	2	3,9	51
3. Lübnan					10	19,6	40	78,4	1	2,0	51
3. Filistin					10	19,6	40	78,4	1	2,0	51
4. Arabistan	2	3,9			11	21,6	37	72,5	1	2,0	51
5.Suriye	2	3,9			10	19,6	37	72,5	2	3,9	51
6.Irak					10	19,6	40	78,4	1	2,0	51
7.İran					11	21,6	39	76,5	1	2,0	51
8.Bae	2	3,9			11	21,6	37	72,5	1	2,0	51
9.Katar	2	3,9			10	19,6	38	74,5	1	2,0	51
10.Bahreyn	2	3,9			10	19,6	38	74,5	1	2,0	51
11.Libya					10	19,6	40	78,4	1	2,0	51
12.Yemen			2	3,9	9	17,6	39	76,5	1	2,0	51

5: oldukça düşük seviyede, 4: düşük seviyede, 3: orta seviyede, 2: yüksek seviyede, 1: oldukça yüksek seviyede, şeklinde kodlanmıştır.

Firmaların tablodaki ülkeler ile Arap baharı öncesi karşılaştırıldığında şu andaki ithalat oranları ile ilgili düşünceleri genel anlamda bütün ülkeler bazında düşük olduğu yönündedir.

Tablo 3.6. Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaretin Seyri

	1		2		3		4		5		N
	F	%	F	%	F	%	F	%	F	%	
Madde 1	2	3,9	21	41,2	1	2,0	27	52,9			51
Madde 2	2	3,9	21	41,2	1	2,0	27	52,9			51
Madde 3			10	19,6	3	5,9	37	72,5	1	2,0	51
Madde 4			20	39,2	20	39,2	11	21,6			51
Madde 5			27	52,9	16	31,4	8	15,7			51
Madde 6			18	35,3	23	45,1	10	19,6			51
Madde 7			29	56,9	12	23,5	10	19,6			51
Madde 8			9	17,6	10	19,6	32	62,7			51
Madde 9			24	47,1	8	15,7	15	29,4	1	2,0	48

5: kesinlikle katılmıyorum, 4: katılmıyorum, 3: kararsızım, 2:katılıyorum, 1:kesinlikle katılıyorum şeklinde kodlanmıştır

Firmaların Arap Baharı sonrası Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretin seyri ile ilgili düşünceleri şu şekildedir.

“Ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı sonucunda olumsuz etkilenen ithalat ve ihracat faaliyetlerimiz için farklı bölge arayışı içerisine girdik.” ifadesine katılımcıların %3,9’u kesinlikle katılmıyorum, %52,9’u katılıyorum, “Ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı

sonucunda olumsuz etkilene ithalat ve ihracat faaliyetlerimiz için farklı ülke arayışı içerisinde girdik.” ifadesine %3,9’u kesinlikle katılmıyorum, %52,9’u katılıyorum, “Ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı sonucunda olumsuz etkilenen ithalat ve ihracat faaliyetlerimiz üretim miktarımızı düşürdük.” ifadesine %3,9’u kararsızım, %72,5’i katılıyorum, “Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin Türkiye’ye yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.” ifadesine %21,6’sı katılıyorum, %39,2’si katılıyorum, “Arap baharı sonrasında Ortadoğu Turizm sektörüne yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomimizi olumlu etkilemiştir.” ifadesine %15,7’si katılmıyorum, %52,9’u katılıyorum, “Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin altyapı hizmetlerine yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.” ifadesine %15,7’si katılmıyorum, %35,3’ü katılıyorum, “Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin konut sektörüne yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.” ifadesine %19,6’sı katılmıyorum, %56,9’u katılıyorum, “Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretimiz eski seyrinde devam etmektedir.” ifadesine %17,2’si katılıyorum, %62,7’si katılmıyorum, “Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretimiz oldukça düşüktür.” ifadesine %2’si kesinlikle katılıyorum, %47,1’i katılmıyorum cevabını vermiştir.

Bu ifadelere firmalar genel anlamda katılmadıklarını belirtmişlerdir. Ancak olaylar sonrasında ülkelerde ihtiyaç duyulan sektörler için ülkemizin desteği sağlanmış ve ülkemiz firmaları bu anlamda destek vermişlerdir.

Değişkenlere ilişkin bulgular

Değişkenler arasındaki ilişki p ($p < 0,05$) anlamlılık değeri kapsamında değerlendirilmiştir.

Tablo 3.7. Arap Baharı Olayları ile İhracat Oranları Arasında İlişki Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P
Between Groups	,011	1	,011	,046	,832
Within Groups	12,104	49	,247		
Total	12,115	50			

Tablo 3.7’ye göre firmaların ihracat oranları arap baharı olaylarına göre farklılık göstermemektedir ($F=0,046$; $p < 0,832$). Buna göre Arap baharı olayları firmaların ülkeler ile olan ihracatını etkilememiştir.

Tablo 3.8. Arap Baharı Olayları ile İthalat Oranları Arasında İlişki Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P
Between Groups	,105	1	,105	,430	,515
Within Groups	12,010	49	,245		
Total	12,115	50			

Tablo 3.8'e göre firmaların ithalat oranları Arap baharı olaylarına göre farklılık göstermemektedir ($F=0,430$; $p<0,515$). Buna göre Arap baharı olayları firmaların ülkeler ile olan ithalatını etkilememiştir.

Tablo 3.9. Ortadoğu Ülkelerinde Arap Baharı Sürecinde Yaşananlar Hakkında Düşünülenler ile İhracat Oranları Arasındaki İlişki Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P
Between Groups	,060	1	,060	,252	,618
Within Groups	11,612	49	,237		
Total	11,672	50			

Tablo 3.9'a göre firmaların ihracat oranları, Arap baharı sürecinde yaşananlar hakkındaki düşüncelere göre farklılık göstermemektedir ($F=0,252$; $p<0,618$). Buna göre Arap baharı olayları hakkındaki düşünceler firmaların ülkeler ile olan ihracatını çok fazla etkilememiştir.

Tablo 3.10. Ortadoğu Ülkelerinde Arap Baharı Sürecinde Yaşananlar Hakkında Düşünülenler ile İthalat Oranları Arasındaki İlişki Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P
Between Groups	,130	1	,130	,550	,462
Within Groups	11,542	49	,236		
Total	11,672	50			

Tablo 3.10'a göre firmaların ithalat oranları, Arap baharı sürecinde yaşananlar hakkındaki düşüncelere göre farklılık göstermemektedir ($F=0,550$; $p<0,462$). Buna göre Arap baharı olayları hakkındaki düşünceler firmaların ülkeler ile olan ithalatını etkilememiştir.

Tablo 3.11. Arap Baharı Olaylarının Etkileri ile Arap Baharı Sonrası Ortadoğu Ülkeleri ile Dış Ticaretin Seyri Arasında Arasındaki İlişki Tablosu

	Sum of Squares	df	Mean Square	F	P.
Between Groups	1,936	12	,161	,880	,573
Within Groups	6,964	38	,183		
Total	8,900	50			

Tablo 3.11'e göre firmaların Arap baharı sonrası Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaret seyri, Arap baharı olaylarının etkilerine göre farklılık göstermemektedir ($F=0,880$; $p<0,573$). Buna göre Arap baharı olayları firmaların dış ticaret seyrini etkilememiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bilindiği gibi Kuzey Afrika ve Ortadoğu coğrafyası hem tüm dünyadaki insanların önemli bölümünü ilgilendiren semavi dinlerin çıkış yeri hem de dünya petrol rezervlerinin önemli kısmını barındırması açısından dünya gündeminden hiç düşmeyen bir bölgedir. Fakat 17 Aralık 2010 yılına kadar bu bölgeler geniş çaplı bir isyan hareketi ile hiç anılmamıştır. Tunus'ta başlayan ve Kuzey Afrika'dan Orta Doğu'ya uzanan bir coğrafyayı kapsayan ve Arap baharı olarak dünya siyasi literatüründe yer alan halk hareketleri, uzun yıllardır despot rejimler altında yaşayan halkların demokrasi mücadelesi gibi lanse edilse de ekonomik bir arka planı da olan gösterilerdir. Bölge bireysel açıdan insanlığın büyük bir bölümü için manevi bir özellik taşıırken devletler açısından daha çok enerji potansiyeli sebebi ile önemli hale gelmiştir.

Ortadoğu'nun önemi, Rockefeller Kardeşler Fonu olarak bilinen ve Amerika Birleşik Devletleri ekonomi politikasının ilkelerini saptayan örgütçe hazırlanan 1952 tarihli bir raporda vurgulanarak, emperyalizm için vazgeçilemez olduğu ifade edilmiştir. Raporda şöyle denilmiştir: “Asya, Ortadoğu ve Afrika milliyetçiliği, Sovyet Bloğunun tahrikleriyle yıkıcı bir güç haline gelecek olursa, Avrupa'nın petrol ve diğer hammadde ikmal kaynakları tehlikeye girebilir. O halde, bölgeyi güvenlik altına almak için bölge ülkeleriyle ilişkiler kurmak ve yaşamsal önemdeki kaynakları böylece güvenceye almak gerekir. Bu nedenle, Ortadoğu, emperyalizmin ilgi odağı olmuştur ve bu bölgeyi kendi etki alanı içinde tutmak gereklidir” (Sakin, 2011:282).

Kuzey Afrika bölgesindeki yönetimler halklarını baskıcı bir şekilde demokratik siyasal alandan uzak tutarken Ortadoğu ülkeleri daha çok büyük petrol gelirleri sebebi ile ekonomik paylaşım yoluyla istekleri engelleme yoluna gitmişlerdir. Arap baharı sonrasında bakıldığında birinci gruptaki ülkelerde eylemler daha şiddetli hatta iç savaş görünümü alırken ekonomik paylaşımın olduğu ikinci grupta ise daha hafif bir geçiş sürecinden bahsetmek mümkündür.

Bu ikili durum ülkelerin dış ticaretinde de kendini hissettirmektedir. Literatür çalışmasında da ortaya çıktığı üzere ekonomik durumu iyi olan ve bunun hiç değilse bir kısmını halkları ile paylaşan Ortadoğu ülkeleri ile yapılan dış ticaret küçük miktarlarda düşerken Libya, mısır, Suriye gibi ekonomik paylaşımın az olduğu ülkelerle olan dış ticaret ya çok düşmüş ya da durma noktasına gelmiştir.

Türkiye'nin özellikle 2003-2004 yıllarından itibaren hem siyasi hem de ticari bir ortak olarak yaklaştığı bölge ülkeleri ile olan ilişkisi olayların ardından büyük çapta eski ritmine kavuşmuş ve yeniden yükselme eğilimine girmiştir. Fakat siyasi olarak sorunlar yaşadığı Suriye ve Mısır ile olan ticari ilişkileri aşağı yöndeki durumuna devam etmektedir.

Literatürde verilen bilgilerin aksine araştırma bulguları şu yöndedir.

Firmaların görüşleri, Ortadoğu ülkelerinde yaşanmış siyasi olayların ülkemiz ile bu ülkeler arasındaki dış ticareti olumsuz yönde etkilemediği yönündedir. Araştırmaya katılan firmaların Ortadoğu ülkelerinde Arap baharı sürecinde yaşananlar hakkında düşünceleri ülkeler bazında genel anlamda olumsuz olarak yorumlanmıştır. Firmaların bu ülkeler ile Arap baharı öncesi karşılaştırıldığında şu andaki ihracat oranları ile ilgili düşünceleri genel anlamda bütün ülkeler bazında düşük olduğu yönündedir. Firmaların tablodaki ülkeler ile Arap baharı öncesi karşılaştırıldığında şu andaki ithalat oranları ile ilgili düşünceleri genel anlamda bütün ülkeler bazında düşük olduğu yönündedir. Arap Baharı olayları firmaların ülkeler ile olan ihracatını etkilememiştir ve ülkeler ile olan ithalatını etkilememiştir. Arap baharı olayları hakkındaki düşünceler firmaların ülkeler ile olan ihracatını etkilememiştir ve firmaların ülkeler ile olan ithalatını etkilememiştir. Arap baharı olayları firmaların dış ticaret seyrini etkilememiştir.

Firmalar belirlenen ülkeler ile ithalat ve ihracat oranlarının düştüğünü ifade etmelerine rağmen diğer taraftan bu olayların ülkemiz ile belirlenen ülkeler arasında ki dış ticaret seyrini etkilemediği yönünde cevaplar vermişlerdir.

Ancak genele bir değerlendirme yapılacak olursa, Arap Bahar'ının Türkiye dış ticaret seyrini olumsuz yönde etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Altay vd. (2013), yaptıkları araştırmada Ortadoğu'da terör olaylarının etkilerini incelemişlerdir. Bu anlamda bölgenin siyasi, ekonomik ve sosyal anlamda ön planda olan ülkeleri olan Türkiye, Mısır ve Suudi Arabistan üzerinden araştırma yürütülmüştür. Bu ülkelerdeki terör olaylarının ekonomiye etkisini belirlemek makro ve mikro ekonomik değişkenler analiz edilmiştir. Araştırmada kullanılan veriler 1996-2010 yılları arasındaki değişkenlerdir. Bu değişkenler Panel veri analizi yöntemi ile analiz edilmiştir. Araştırma sonuçları göre terör olaylarının ekonomiyi ciddi oranda etkilediği yönündedir.

Paksoy vd. (2012), “Arap Baharı’nın Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye-Suriye Karşılaştırması” adlı çalışmalarında Türkiye’nin Suriye ile olan ekonomik ve sosyal ilişkilerinin Arap Baharı ile nasıl şekillendiği ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Araştırmanın sonuçları Suriye halkının büyük bir çoğunluğunun sınıra yakın Kilis, Hatay, Urfa gibi illere akın ettikleri yönündedir. Bu durum beraberinde barınma, eğitim, sağlık gibi sorunları getirmiştir. Aynı zamanda Türkiye’de de aynı sorunlar baş göstermiştir. Dolayısıyla tüm bu gelişmeler Türkiye açısından oldukça yüksek bir maliyet doğurmakta ve ekonomi olumsuz etkilenmektedir.

Şahin ve Uysal Şahin (2013), Arap Baharı’nın Türkiye Ekonomisine Etkileri” adlı çalışma sonuçları şu şekildedir. Arap Baharı öncelikle petrol fiyatlarının yükselmesi nedeniyle petrol ithalatçısı bir ülke olarak Türkiye’ye önemli bir maliyet getirmiştir. Kronik şekilde cari açığı bulunan bir ülke olarak Türkiye açısından bu önemli bir yük teşkil eder. Aynı şekilde Türkiye, bu süreçte bu bölgelerden gelen turist sayısı bakımından belli bir kayba uğramıştır. Bu da Türkiye açısından önemli bir kayıp olarak kayda geçirilebilir. Bununla beraber, bu ülkelerle bu süreçten etkilenmesinin yanında, bölge ülkelerine olan ihracatımızın belirgin şekilde arttırılabilmiş olması ise önemli bir başarı olarak görülmelidir. Türkiye açısından en büyük sorun, Suriyeli mülteciler konusundadır. Sayıları 500.000’i aşan mülteciler için Birleşmiş Milletler ve uluslararası camianın yeterli yardımı yapmaması, bir yandan Türkiye’ye ciddi bir maliyet yüklerken, diğer yandan da bu mültecilerin kayıt dışı ve ucuz işgücü olarak istihdamı potansiyel sorun alanları oluşturmaktadır. Bu nedenle, özellikle bu konuda sorun alanlarını ortadan kaldırıcı önlemler ivedilikle alınmalıdır.”

Tan vd., (2012), tarafından gerçekleştirilen Türkiye Suriye ilişkileri konulu çalışmada Arap Baharı etkileri incelenmiştir. Araştırma sonuçlarında iç savaşın özellikle Türkiye’ye sınır şehirlerini ekonomik, siyasi ve sosyal yönden etkilediği ifade edilmiştir.

Buzkıran ve Kutbay (2013) çalışmasında Arap Baharının Türkiye’ye olan ekonomik ve sosyal etkileri üzerinde durmuştur. Çalışma kapsamına altı ülke ile yapılan ithalat ve ihracat rakamları değerlendirilmiştir.

Öncel ve Malik (2015), tarafından gerçekleştirilen “The Arab Spring and its Impact on the Foreign Trade of Turkey” adlı çalışma sonuçları şu şekildedir; Türkiye’nin 2005-2015 dönemlerinde Ortadoğu ülkeleri ile arasındaki ticaretin Arap Baharı öncesi yükseliş

gösterdiği, sonrasında düşüşe geçtiği ve günümüzde de toparlanma sürecinde olduğu yönündedir.

Eldemir (2016), “Arap Baharının Türkiye Dış Ticaretine Etkisi” çalışmasında bu sürecin Türkiye ekonomisini az da olsa olumsuz etkilediğini, özellikle Suriye ile olan dış ticaretin diğer ülkelere göre daha fazla olumsuz yönde etkilendiğini belirtmiştir.

Yalçınkaya ve Yalçınkaya (2017) tarafından yapılan “Arap Bahar’ının Türkiye Suriye üzerine sosyo-ekonomik yansımaları “ adlı çalışmanın sonuçları şu şekildedir. Arap Baharının Türkiye açısından en önemli etkisi sınır komşusu olan Suriye’de gerçekleşmektedir. Türkiye ile Suriye arasında son 10 yılda dış ticaret açısından önemli kabul edilebilecek ve özellikle de bölge halkı için önemli sayılabilecek bu gelişme Türkiye-Suriye dış ticaretine sekte vurmuştur. Sınırdaki yaşanan bu olumsuz gelişmeler beraberinde Avrupa ülkelerine ve özellikle de Türkiye’ye doğru yaklaşık 3 milyon mülteci akınına başlatmıştır. Bu durumda ekonomik anlamda Türkiye için ayrı bir maliyettir.

Nas (2017) “The Effects of Arab Spring on Turkish Foreign Trade: A Case Study of Gebze Organized Industrial Zone” adlı çalışmasında Arap Baharının Türk dış ticareti üzerinde düşük düzeyde etki yaptığını ifade etmiştir.

Yukarıda verilen çalışmaların ortak sonuçları Ortadoğu halk ayaklanmalarının genel anlamda ekonomiyi düşük düzeyde olumsuz yönde etkilediği yönündedir. Sonuçlar bu çalışma sonuçları ile benzer niteliktedir.

5. KAYNAKLAR

- Adıbelli, B. (2007). “*Stratejik Kuşatma*”, İstanbul
- Adıbelli, B. (2014). “*Avrasya Jeopolitiğinde Büyük Oyun*”, IQ Kültür Sanat Yay., İstanbul
- Alpaslan, İ.B. (2012). *Suriye Krizi Türkiye Ekonomisini Nasıl Etkiler?* Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı
- Arap Baharı ve Nedenleri, (2017), <http://www.tuicakademi.org/index.php/kategoriler/ortadoğu/3674-arap-bahari-ve-nedenleri#>
- Arı, T. (1996). “*2000li Yıllarda Basra Körfezinde Güç Dengesi*”, Alfa Yay., Ankara
- Arı, T. (2012). Geçmişten Günümüze Orta Doğu: Siyaset, Savaş, Diplomasi, *Bursa: MKM Yayınları*, Yıl: 2012, Cilt:1, ss. 21-23
- Avcı, E. (2012). *Arap Baharı’nda İsrail’in Tutumu ve İslamofobi Endüstrisi*, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kocaeli
- Aydın, M.Ş. (2014). *Arap Baharı ve Mısır’da Yansımaları*, Yüksek Lisans Tezi, Atılım Üniversitesi,
- Ayhan, V. (2011). Libya iç savaşı: kabileler arası güç mücadelesi, *Ortadoğu Analiz* 3 (27), 8-14.
- Ayhan, V. (2012). *Arap Baharı: İnsanlar, Devrimler ve Değişim*, Bursa: Marmara Kitap Merkezi (MKM) Yayınları, 2012, S. 17
- Ayhan, V. (2012). Tunus isyanı: Arapların devrim ateşini yakması, *Ortadoğu Etütleri* 3 (2), 59-93.
- Ayoob, M. (1999). “From Regional System To Regional Society: Exploring Key Variables In The Construction Of Regional Order”, *Australian Journal Of International Affairs*, Cilt 53, Sayı 3, 1999, Ss. 247-260
- Bacık, G. (2011). Arap Baharından Ortadoğu ve Kuzey Afrika’nın Geleceğine Bakmak, *Çerçeve Dergisi*, Sayı:54, 2011, s. 16-20
- Bekaroğlu, E.A., Kurt, V. (2015). Mısır’da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: ‘Arap Baharı’ ve Sonrası Sürecin Analizi, *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 2(2), ss.1-36
- Bıyıklı, M. (2017). Bir Merkez Dünya olarak Afri Avrasya Stratejiler Çemberinde Türkiye ve Ortadoğu, *Stratejik Araştırmalar Dergisi*, 10, s. 49.
- Brent Petrol Vadeli İşlemleri İnteraktif Grafikler, (2019), <https://tr.investing.com/commodities/brent-oil-advanced-chart>
- Buzkıran, D. (2013). Arap Baharının Türkiye’ye Olan Ekonomik ve Sosyal Etkileri. *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 5(1), s:15

Büyük Oyunu Anlamak, NTV Yay., 2008, s. 320

Çelik, Cengizhan, Suriye’de iç savaş nasıl başladı?, (2013), <http://www.gazetevatan.com/suriye-de-ic-savas-nasil-basladi--538013-gundem/>

Çiçekci, C. (2012) “Arap Baharı Sürecinde Türk Dış Politikasındaki Dönüşümün Ana Hatları”, *Academia*,

Devrimden darbeye Mısır ve bölgenin kaderi, (2018), <http://www.yeniturkiye.org/devrimden-darbeye-misir-ve-bolgenin-kaderi/yeni-bolge/3735>

Doğan, G., Durgun, B. (2012) “Arap Baharı ve Libya: Tarihsel Süreç ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15: 61- 90.

Doster, B. (2013). *Arap Baharı’ndan Demokrasi Beklemek*, ORSAM Araştırma Raporu, İstanbul: ORSAM Yayınları.

Duran, H. Özdemir, Ç. (2012), Türk Dış Politikasına Yansımalarıyla Arap Baharı, *Akademik İncelemeler Dergisi (Journal Of Academic Inquiries)* Cilt/ Volume: 7, Sayı/Number: 2, Yıl/Year: 2012, S. 181-198

Eldemir, K. (2016). *Arap Baharının Türkiye Dış Ticaretine Etkisi*, Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2016

Enerji Piyasası Düzenleme Kurulu (2013) “Petrol Piyasası Sektör Raporu 2011”, EPDK Petrol Piyasası Daire Başkanlığı, Ankara.

Gala, A. (2011). Ocak 2011 Sonrası Mısır: Ekonomik Perspektif, *Çerçeve Dergisi*, Aralık 2011

Genç, H. (2011), Arap Baharı’nı Dünya ve Türkiye Ticari İlişkilerine Etkileri, *Çerçeve Dergisi*, Sayı:54, 2011, S. 44-55

Gruen, G. E. (2002). “Recent Developments In Turkish-Israeli Relations”. *American Foreign Policy Interests* 24: 301-321.

IMF Verileri, <https://www.imf.org/external/index.htm>

İpek, P. (2013), Enerji Güvenliğinde Ortadoğu Bölgesi’nin Jeopolitiği ve Enerji Piyasalarında “Muğlak” Bir Devrimin Yansımaları Ortadoğu Analizi, *Aylık Uluslar Arası İlişkiler Dergisi*, Şubat 2013, Cilt:5, Sayı:50

Kapan, İ. (2012). *Irklar, Dinler ve Mezhepler Mozaiği Orta Doğu’da Bahar Sancısı: Hem Şam’ın Şekeri Hem Arap’ın Yüzü*, İstanbul: Babiâli Kültür Yayıncılığı

Kardağ, R. (2004). *İsrail Orta Doğu ve Amerika*, Emre Yayınları, İstanbul.

Keohane, R.O. Nye, J.S. (1973). “An Introduction,” Robert O. Keohane ve Joseph S. Nye (Eds.), *Transnational Relations And World Politics*, Harvard University Press, Massachusetts

- Kılıç, E. (2012). *Arap Dünyasında Entropi: Tunus, Mısır, Libya ve Suriye’de Halk Ayaklanmaları*, İstanbul: Türkiye Uluslararası İlişkiler Çalışmaları Yakın Doğu Araştırmalar Merkezi (TUİÇ-YADAM) Rapor No: 1, Ekim 2012.
- Kocatürk, Ö. (2011), İngilizlerin Irak ve Basra Bölgesindeki Faaliyetleri (1913-1914), - *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 6(3), p. 1449-1462
- Kök, S. Tekerek, M. (2012). Sokak Siyasetinden Sosyal Ağlara Yeni Aktivizm: Arap Baharı Deneyimi, *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu* 1-2 Ekim 2012
- Laçiner, S. (2009). “Ortadoğu Kapıları Açılırken: Gül’ün Ürdün Ziyareti, *USAK Stratejik Gündem*, 2 Aralık 2009. 52
- Mısır Darbesinin Ekonomi-Politigi, (2018), <http://akademikperspektif.com/2013/11/04/misir-darbesinin-ekonomi-politigi/>
- Mısır’da Askeri Darbe ve Orta Doğuya Etkileri, (2018), <http://www.bilgesam.org/incele/200/-misir%E2%80%99da-askeri-darbe-ve-orta-dogu%E2%80%99ya-etkileri/#.VLmDeNKsVId>,
- Mutlu, K. Taş, R. Akpınar, M. (2012). *Orta Doğu Raporu*, Ekonomik Sosyal ve Siyasal Araştırma ve Uygulama Merkezi ESSAM.
- Orhan, D. (2013). Ortadoğu’nun Krizi: Arap Baharı ve Demokrasinin Geleceği, *Atılım Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), s.2
- Orhan, O. (2013). Suriye İç Savaşı ve Ortadoğu’da Güvenlik, *Ortadoğu Analiz*, 6(3).
- Özey, R. (2013). Dünya Denkleminde Orta Doğu Coğrafyası: Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar, Aktif Yayınları. İstanbul
- Özkırmı, U. (2013). Nadia Marzouki anlatıyor: Tunus’ta neler oluyor?, <http://www.t24.com.tr>,
- Öztoprak, P. (2012), “Ortadoğu’nun Demokratikleşme Süreci ve Türkiye”, *Akademik Analiz*, Yıl 1, Sayı 4. 9-14.
- Paksoy, H.M., Paksoy, S. Memiş, H. Özçalıcı, M. (2012). Arap Baharı’nın Sosyo-Ekonomik Etkileri: Türkiye-Suriye Karşılaştırması, *II. Bölgesel Sorunlar ve Türkiye Sempozyumu* 1-2 Ekim 2012
- Sakin, S. Deveci, C. (2011), Ortadoğu Kavramı ve Sınırları Üzerine Bir Değerlendirme, *ABD ve Büyük Ortadoğu İlişkileri Özel Sayısı*, 5(3), s.281-289
- Schmitter, P.C. (2005). “Ernst B. Haas And The Legacy Of Neofunctionalism”, *Journal Of European Public Policy*, Cilt 12, Sayı 2, 2005, ss. 255-272.
- Semin, A. (2013), Mısır’da Askeri Darbe ve Orta Doğuya Etkileri, <http://www.bilgesam.org/incele/200/-misir%E2%80%99da-askeri-darbe-ve-orta-dogu%E2%80%99ya-etkileri/#.XSxXNOgzBIV>

- Solmaz, F. (2013). *Ortadoğu Halklarının Gözüyle Arap Baharı*, Fırat Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, Elâzığ
- T.C Tunus Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (2015), Tunus'un Genel Ekonomik Durumu ve Türkiye İle Ekonomik ve Ticari İlişkileri. Tunus.
- T.C. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, (2018), Uluslararası Doğrudan Yatırım Verileri Bülteni, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye Genel Müdürlüğü, 2018
- Telci, İ.N. (2013). “Devrim” Sancısı: Mısır'da Siyasal ve Ekonomik Kriz, *Ortadoğu Analizi*, 5(55)
- Telci, İ.N. (2014). Mısır'da Askeri Darbe Sonrası Süreç ve Yeni Anayasa, *Analiz*, Sayı: 86
- Telci, İ.N., Rakipoğlu, M. (2018). Suudi Arabistan'ın Müslüman Kardeşler Politikası: 1932-2016, *Akademik İncelemeler Dergisi*, 13(1), s. 137-168
- Ticaret Bakanlığı, Dış Ticaret, (2019), <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/afrika/tunus/ulke-profil/ekonomik-gorunum/dis-ticaret>
- Ticaret Bakanlığı, Türkiye ile Ticaret, (2019), <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/ortadogu-ve-korfez/suriye/ulke-profil/turkiye-ile-ticaret>
- Topur, T. (2005). “*Dipsiz Kuyu Ortadoğu ve Türkiye*”, IQ Kültür Sanat Yay. İstanbul
- Torlak, F. (2011). *Tahrir'den Parlamento'ya Mısır Seçimleri*, SETA Araştırma Raporu, İstanbul:SETA Yayınları.
- TUİK Verileri, <http://www.tuik.gov.tr/Start.do>
- Turan, Ö. (2002). *Tarihin Başladığı Nokta Orta Doğu*, Step Ajans Yayınları, İstanbul
- Türkiye İhracatçılar Meclisi, (2014). Ekonomi ve Dış Ticaret Raporu.
- Türkiye-Lübnan İkili Ticari ve Ekonomik İlişkiler, (2011), Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Raporu, Ankara: Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu Yayınları.
- Ulutaş, U. Torlak, F. (2011), Devrimden Demokrasiye Tunus'un Seçimi”, *Seta Analiz*, Kasım 2011, s.7
- Uysal, A. (2011). Ortadoğu'da Türkiye Algısı, Mısır Örneği, *Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu*, 2011, s.9-10
- Ülke Profili Tunus, (2017). <http://www.aljazeera.com.tr/ulke-profil/ulke-profil-tunus>
- Williams, P.D. Alex J. B. (2012). Principles, politics, and prudence Libya, the responsibility to protect, and the use of military force. *Global Governance* 18, 273-297.
- Yalçınmer, M. (2011). *Arap Dünyasında Ayaklanma: Nedenler-Olasılıklar- Sonuçlar*, Evrensel Yayınevi, İstanbul
- Yalçınkaya, A. (2014). “*Rusya-Mısır Yakınlaşması ve Hibrit Politikalar*”, İstanbul: Turkish News, 4 Mart 2014.

Yalçınkaya, N., Yalçınkaya, H. (2017). Arap Baharı'nın Türkiye-Suriye Üzerine Sosyo-Ekonomik Yansımaları, The Journal of Academic Social Science Yıl: 5, Sayı: 43, Nisan 2017, s. 79-9

Yazarların Lübnanlı Siyasetçi Misbah El Ahdab ile Mülakatı, 27 Ekim 2011, Ankara

Yılmaz, T. (2004). *Uluslar Arası Politikada Ortadoğu*, Akçağ Yay, Ankara

6. EKLER

Ek 1. Anket Formu

Bu anket formu Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim dalında doktora tezi kapsamında hazırlanmıştır. Akademik çalışma amaçlı olup bireysel nitelikli değerlendirme yapılmayacaktır. Ankete verilen cevaplar kesinlikle gizli tutulacaktır. Lütfen hiç bir soruyu boş geçmeyiniz.

Firma adı :

Faaliyet alanı :

Faaliyet süresi :

Çalışan sayısı :

Ortadoğu İthalat yapılan ülkeler :

Ortadoğu ihracat yapılan ülkeler :

1. Aşağıdaki ifadelere katılımınız.

Arap baharı olaylarının seyri

SORULAR	Kesinlikle Katlıyoruz	Katlıyoruz	Kararsız	Katılmıyoruz	Kesinlikle Katılmıyoruz
1. Günümüzde Ortadoğu ülkeleri ile ithalat ve ihracat yapmak kolaydır.					
2. Arap Baharı ülkemiz ile Ortadoğu ülkeleri arasında ki dış ticareti olumsuz etkilemiştir.					
3. Ortadoğu ülkelerindeki <u>halk hareketleri</u> ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi					
4. Ortadoğu ülkelerindeki <u>siyasi olaylar</u> ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi					
5. Ortadoğu ülkelerindeki <u>güvenlik önlemlerinin yetersiz olması</u> ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi					
6. Ortadoğu ülkelerindeki <u>terörizm</u> ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi					
7. Ülkemizde ki <u>ekonomik istikrarsızlık</u> Ortadoğu ülkeleri ile ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi					
8. Ortadoğu ülkelerindeki olaylara <u>Avrupa ülkelerinin etkisi</u> ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi					
9. Ortadoğu ülkelerindeki olaylara ABD'nin etkisi ithalat ve ihracatımızı olumsuz etkiledi					

2.Ortadoğu ülkelerinde Arap baharı sürecinde yaşananlar hakkında düşündükleriniz.

ÜLKELER	Çok olumlu	Olumlu	Kararsız	Olumsuz	Çok olumsuz
1.Mısır					
2.Ürdün					
3. Lübnan					
3. Filistin					
4. Arabistan					
5.Suriye					
6.İrak					
7.İran					
8.Bae					
9.Katar					
10. Bahreyn					
11.Libya					
12.Yemen					

3. Ortadoğu ülkeleri ile Arap baharı öncesi karşılaştırıldığında şimdiki ihracat oranınız

ÜLKELER	Oldukça Yüksek Seviyede	Yüksek Seviyede	Orta Seviyede	Düşük Seviyede	Oldukça Düşük Seviyede
1.Mısır					
2.Ürdün					
3. Lübnan					
3. Filistin					
4. Arabistan					
5.Suriye					
6.İrak					
7.İran					
8.Bae					
9.Katar					
10. Bahreyn					
11.Libya					
12.Yemen					

4.Ortadoğu ülkeleri ile Arap baharı öncesi karşılaştırıldığında şimdiki ithalat oranınız

ÜLKELER	Oldukça Yüksek Seviyede	Yüksek Seviyede	Orta Seviyede	Düşük Seviyede	Oldukça Düşük Seviyede
1.Mısır					
2.Ürdün					
3. Lübnan					
3. Filistin					
4. Arabistan					
5.Suriye					
6.Irak					
7.İran					
8.Bae					
9.Katar					
10. Bahreyn					
11.Libya					
12.Yemen					

5. Arap Baharı Sonrası Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretin seyri

SORULAR	Kesinlikle Katılmıyoruz	Katılıyoruz	Kararsız	Katılmıyoruz	Kesinlikle Katılmıyoruz
1. Ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı sonucunda olumsuz etkilene ithalat ve ihracat faaliyetlerimiz için farklı bölge arayışı içerisine girdik					
2. Ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı sonucunda olumsuz etkilene ithalat ve ihracat faaliyetlerimiz için farklı ülke arayışı içerisine girdik					
3. Ortadoğu ülkeleri ile Arap Baharı sonucunda olumsuz etkilene ithalat ve ihracat faaliyetlerimiz üretim miktarımızı düşürdük.					
4. Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin Türkiye'ye yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.					
5. Arap baharı sonrasında Ortadoğu Turizm sektörüne yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomimizi olumlu etkilemiştir.					
6. Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin eğitime sektörüne yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.					
7. Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin altyapı hizmetlerine yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.					
8. Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkelerinin konut sektörüne yatırımlarının artması firmamızı ve ülke ekonomisini olumlu etkilemiştir.					
9. Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretimiz eski seyrinde devam etmektedir.					
10. Arap baharı sonrasında Ortadoğu ülkeleri ile dış ticaretimiz oldukça düşüktür.					

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : İsmail ÖZ

Doğum Yeri ve Tarihi : Söke 13/11/1980

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Karadeniz Teknik Üniversitesi İ.İ.B.F Maliye

Yüksek Lisans Öğrenimi : Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
İktisat Ana Bilim Dalı

Bildiği Yabancı Diller : İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar ve Yıl : Michelin Lastikleri Tic. A.Ş. 9 Yıl

İletişim

E-posta Adresi : İsmail.oz@michelin.com

Telefon : 0 532 2559668

Tarih : 17/06/2019